

SZAKDOLGOZAT

BÁLINT ANITA

Tanító

Kaposvár

2023

MATE

**Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Kaposvári Campus
Tanító Szak**

NYELVI HAGYOMÁNYŐRZÉS – SZÓLÁSOK ÉS KÖZMONDÁSOK

**Belső konzulens: Kövérné Nagyházi Bernadette PhD
Egyetemi docens**

**Készítette: Bálint Anita
WREYC7
Levelező**

Intézet: Neveléstudományi Intézet

**Kaposvár
2023**

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
Szakirodalmi áttekintés	4
Kutatás	16
Az első feladat	17
A második feladat	21
A harmadik feladat	24
A negyedik feladat	28
Az ötödik feladat	31
Összesített eredmények	34
Befejezés és önreflexió	37
Irodalomjegyzék	40
Mellékletek	42
A szakdolgozat tartalmi kivonata	42
Feladatlap	44
Nyilatkozatok	47

Bevezetés

Szakedolgozatom témája a nyelvi hagyományőrzés, amely magában foglalja a szólásokat és közmondásokat, azonban én részletesen csak a szólásokkal foglalkozom. Dolgozatom során szeretném ismertetni a témához kapcsolódó, általam megismert szakirodalmakat, s ugyanezen részben tisztáznám a fontosabb fogalmakat, magyaráznám az ismeretlen kifejezéseket. Úgy gondolom, hogy színesebb lehet a munkám, ha saját tapasztalataimat és gondolataimat is beleírom, így azt is megteszem ebben a részben. Leendő tanítónőként, s magyartanárként nagyon fontosnak tartom ezt a témát, hiszen anyanyelvünk egyik nagy kincse egyre inkább elveszni látszik. Eddigi tapasztalataim szerint a magyar emberek igen nagy része alig ismeri a szólásokat, s lassan talán ki is kopik a magyar nyelvből ezek használata. Véleményem szerint pedig nagyfokú választékosságra és nyelvhasználati igényességre vall, ha valaki beleszó néhány frazémát a mondanivalójába. A nyelvtan tankönyveket vizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy sajnos az iskolai oktatás során sem kap elég teret, és hangsúlyt ez a téma, s ha a gyermekek – mind az otthoni, mind az iskolai környezetben – csak minimális mértékben találkoznak szólásokkal, akkor nem csoda, ha azok egyre inkább eltűnni látszanak a hétköznapi nyelvhasználatból.

Szakedolgozatom további részében az általános iskolákban végzett kutatásom eredményeit szeretném ismertetni, és elemezni. Három különböző általános iskolából – amelyek között van községi és városi is – kértem fel az ötödik évfolyamos tanulókat, hogy töltsék ki a szólásokkal kapcsolatos feladatlapot, amelyet készítettem. Ha mindenkiét megkaptam, ki fogom értékelni az elkészült munkákat, s a számszerű adatokról fogok beszámolni.

Munkám végén szeretném összefoglalni a tapasztalataimat, s természetesen a reflexió és önreflexió sem maradhat el. Kíváncsian várom, hogy eddigi tudásomhoz, s elvárásaimhoz képest milyen eredményekkel fogok találkozni, s hogy miben fog változni az álláspontom a szólások ismeretével kapcsolatban. Örülnék neki, ha időközben arra is születnének ötleteim, hogy hogyan lehetne a szólásokat megkedveltetni a diákokkal, s ezáltal visszavezetni használatukat a mindennapi beszédükbe. Természetesen nem várok csodákat, mert tisztában vagyok vele, hogy egy ilyen nehézség megoldásához arra van a leginkább szükség, hogy a tanulókkal együtt tapasztaljuk ki, mi az az út, amely közelebb viszi őket a témához. Ez azonban több időt vesz igénybe, mint a dolgozatom megírása, de ettől függetlenül is remélem, hogy közben találkozni fogok néhány jó – és a későbbi pedagógusi munkámba beilleszthető – ötlettel.

Szakirodalmi áttekintés

Először is nagyon fontos tisztázni azt a kérdést, hogy pontosan mi a szólás? A köztudatban gyakran összemosódik a határ szólások és közmondások között, azonban fontos megkülönböztetnünk őket egymástól. O. Nagy Gábor megfogalmazásában [...] „*a szólások olyan egységes jelentésű, állandósult, közkeletű kifejezések, amelyek nem közvetlenül a tárgyi valóságra vonatkozó, vagyis nem eredeti értelmükben vett szavakkal fejeznek ki valamely mondanivalót, hanem ún. nyelvi kép közbeiktatásával*” (O. Nagy, 1999., 11. p. 30-34.). Ez tehát azt jelenti, hogy a szólások jelentése attól függetlenül is érthető a számunkra, hogy értjük, vagy már elhomályosult előttünk a benne lévő *kép* (O. Nagy, 1999., 11-12. p. 34-36.).

A könyv szerzője arra is figyelmet fordított, hogy bizonyos elhomályosult kapcsolatokat feltárjon. Ezek minden esetben nagyon érdekes megfigyelések. Véleményem szerint, ha ilyen ismeretekkel és érdekességekkel bővítenénk az iskolás diákjaink tudását, őket is jobban érdekelnék a szólások és közmondások, s talán könnyebben be is fogadnák azokat, amelynek köszönhetően többet is ismernének közülük. Ez pedig biztos, hogy pozitívan hatna a szókincsükre, de talán a szóhasználatukra is. Gyakran előfordul, hogy egy-egy szólásból már csak bizonyos kifejezéseket használunk, nem a teljes, eredeti változatot, sőt sokszor már azt sem tudjuk, – néhány idősebb ember, vagy bizonyos tájegységeken élők kivételével – hogy hogy szólt az eredeti, s milyen jelentéssel bírt (O. Nagy, 1999, 19. p. 37-40. 20. p. 1-8.). A frazémák¹ (Rajslí, 2016, 48. p. 14.) (Forgács, 1998, 7. p. 17.) esetében fontos, hogy a benne szereplő minden szó jelentését feltárjuk, hiszen így kapunk valós képet arról, hogy mi a szólás pontos jelentése. Amikor egy-egy szó lekopik, vagy eltűnik a szókapcsolatokból, akkor előfordulhat jelentésváltozás is. O. Nagy Gábor első példaként a *kivágja a rezet* szólás eredetét magyarázza. A *kivágja* szó jelentése: „*a helyéről oly módon távolít el valamit, hogy azt körül vágja*” (O. Nagy, 1999, 20. p. 14-15.). A *rez* szó jelentése, vörös színű fém, amely jól vezeti az elektromosságot, s hengerelhető. A szókapcsolat értelme ehhez képest pedig, hogy *megmutatja, mit tud, kitesz magáért* (O. Nagy, 1999, 20. p. 15-17.). Ha ránézünk a frazéma jelentésére, és a benne szereplő szavak jelentésére, akkor észrevesszük, hogy a kettő között nincs összefüggés, tehát a *kivág* és *rez* szó egységéből még nem következik magától értetődően az a jelentés, hogy valaki kitesz magáért. Bár a köztudatban ez már nincs benne, de a *rez* és a *kivág* szavaknak is van olyan jelentése, amely összefüggésbe hozható a szólás értelmével. A kötet írója irodalmi példákkal bizonyítja ebbéli felfedezését (O. Nagy, 1999, 20. p. 22-27.). A *kivág valamit* olyan

---

¹ frazéma: állandósult szókapcsolat

értelemmel is bír, hogy *bizonyos összegű pénzt könnyelműen maga elé dob*, emellett a *réz* szó pedig régen jelentette a *rézpénzt* is. O. Nagy Gábor Kertész Manóra (O. Nagy, 1999, 20. p. 27-33.) hivatkozik, aki hitelesen alátámasztotta azt az elképzelést, mely szerint ez a szólás onnan ered, hogy a kártya- és kockajátékokban résztvevőknek bizonyos összeget ki kellett tenniük maguk elé. Kezdetben valószínűleg azokra használták ezt a kifejezést, akik hetyke, lendületes mozdulattal dobták maguk elé a pénzt, amellyel a játékban részt vettek. A későbbiekben ez a mozdulat annak jelképévé vált, mint mikor valaki megmutatja mire képes, vagy mennyi telik tőle. (O. Nagy, 1999, 20. p. 33-38.) Az elhomályosult szókapcsolatok értelmezésének módját Bernáth Béla némileg pontosítja egy értekezésében. Szerinte bizonyos szólások magyarázatához nem elegendő megfigyelni a régies nyelv adatait, hanem más nyelvekét is tanulmányozni kell. (Bernáth, 1975, 77. p. 1-8.) Példaként a *feljött a hava* állandósult szókapcsolatot hozta fel, amelynek – a legtöbb magyar szólás kutató szerint – a jelentése, hogy az illető – akire a kifejezést használtuk – bolond. Bernáth Béla azonban több oldalról vizsgálódott, s a magyar, német, angol és francia nyelvek adatainak megfigyelésével igyekezett magyarázni ezt a szólást. (Bernáth, 1975, 77. p. 1-6. 19-27.) Az említett nyelvek közül az első kettő használói a hold változásaival fejezték ki az emberek észjárásának kiszámíthatatlan szeszélyeit. Úgy gondolták, hogy a hold fogyása az emberi ész megfogyatkozását is magával hozza, míg, amikor telik az égitest, akkor az elme is kitisztulni látszik. Az angol és francia vidékeken is összefüggésbe hozták a hold változását az emberi ésszel, de ott fordítva gondolkodtak róla. (Bernáth, 1975, 77. p. 19-27.) Bár az eredeti – más kutatók által leírt – jelentés hasonlóképp kifejezte a szólás háttérében álló felfogást, ám ez a részletes kutatás sokkal árnyaltabb képet mutat annak értelméről.

A szólások ilyen szintű ismerete és elemzése természetesen már nem engedi, hogy elfogadjuk azt az álláspontot, mely szerint a szólások a közmondások egyik fajtája, s egyúttal a folklór része volna (O. Nagy, 1999, 21. p. 2-4.). Ugyanakkor a néprajz mégiscsak a szóláskutatás egy nagy támpontjának számít, hiszen bizonyos szólásaink magyarázatában más nem, csupán az tud segítséget nyújtani. Ilyen szólásunk például a *mintha hájjal kenegetnék*, amely esetében nem elegendő nyelvtörténeti adatokkal alátámasztani, hogy ez a népi orvoslás egyik szakkifejezése, hanem szükség van olyan művelődéstörténeti ismeretekre is, amelyek azt bizonyítják, hogy régen valóban hájat használtak a masszírozáshoz (O. Nagy, 1999, 21. p. 13-20.). A szóláskutatásban nemcsak a jelentés- és művelődéstörténeti, valamint a néprajzi ismeretanyag játszik fontos szerepet, hanem a nyelvi kifejezőképesség rendszerszerűsége is (O. Nagy, 1999, 21. p. 34-38.). Sok szólás keletkezésére gyakorol nagy hatást a társadalom aktuális látásmódja. Nem kevés olyan szólás is található a magyar nyelvben, amelyekben bizonyos

népnevek negatív vagy fordított jelentést hordoznak magukon. Ilyen például a *cigányútra megy*, vagy a *tótágast áll*. Míg az első példa jelentése valószínűleg mindenki számára teljesen világos, – valaki félrenyel – addig a *tótágast áll* szólásunk több magyarázatra szorulhat. Szó szerint *fordított ágast*, vagyis *kézenállást* jelent, ahol a *fordított* jelentést a *tót* népnév adja. Ilyen csúfolódó jelentésváltozások más népek szólásaiban is megtalálhatóak, s általában egyfajta nemzeti önelégültségre vezethetők vissza (O. Nagy, 1999., 20-22. p.).

A magyar nyelv gazdag szóláskincsével, s azok kutatásával azonban nem egyedül O. Nagy Gábor foglalkozott. Dolgozatom során igyekszem több szerző témába vágó értekezését is szemügyre venni, hisz így részletesebb képet kaphatunk erről a fontos területről.

Anyanyelvünket jellemzi az emberközpontúság, s erre vezethető vissza, hogy – még napjainkban is – több olyan szólást és közmondást használunk, amelyeknek vezér szava egy-egy testrésznév. Például: *Fején találd a szöveget!* Azonban ez nem újkeletű jelenség, hiszen akár a XVI-XVII. századra visszatekintve is találhatunk szomatikus² frazémákat (Rajslí, 2016, 48. p. 13-17.). A magyar nyelv fejlődését befolyásolta az antropomorf szemlélet (Rajslí, 2016, 49. p. 24-25.). Mind a mértéknevek, – öl, arasz, marok – mind pedig a testrészekkel kapcsolatos állandósult szókapcsolatok kialakulására hatást gyakorolt. Hadrovics László a különböző testrészeket, különböző érzelmek és értelmi képességek központjaként említi (Rajslí, 2016, 49. p. 27-28.). Például a *szív* az érzelmek központja, az *epe* az indulatoké, míg az *agy* a szellemi tevékenységeké. Bár a szomatikus frazémák évszázadok óta jelen vannak nyelvünkben, de fontos szemügyre venni, hogy bizonyos testrészek besorolása az évek alatt átalakult (Rajslí, 2016, 50. p. 1-5.), többek között azért is, mert némely elnevezések megváltoztak, – esetleg el is tűntek már – mint például az *üstök*. Érdekes megfigyelni, hogy az *üstökkel* – hosszú férfi haj – kapcsolatos kifejezések a XV. században még a veszekedést, míg később már – ritkábban napjainkban is – a kényszerítést voltak hivatottak kifejezni (Rajslí, 2016, 50. p. 20-23.). Azonban a különbségek nem csupán az idő múlásával alakultak, hanem az egyes írók, költők is saját ízlésük szerint használtak bizonyos frazémákat. Például Pázmány Péter, a már korábban is létező *szájába rág* szókapcsolatot a *fülébe rág* kifejezéssel váltja fel (Rajslí, 2016, 51. p. 19-22.), tehát a testrész, amely a szomatikus frazéma vezér szava, megváltozik. Véleményem szerint ez egy logikus lépés volt az író részéről, hiszen a füllel kapcsolatos kifejezései mind a hallást és megértést szimbolizálták. Mi sem természetesebb, hogy a frazémákban nem csupán a vezérszó változhat meg, hanem az azzal kapcsolatos egyéb elemek is. Például a napjainkban is használatos *Borsot tör az orra alá* kifejezés helyett Pázmány Péter a *valakinek tormát törjek*

---

² szomatikus: testre vonatkozó

orra alá szókapcsolatot alkalmazta. Gyakori jelenség a régi szólások átalakulása során az igei alaptag felcserélődése. Erre példa a XVI-XVII. században használt *füle mellől bocsát* kifejezés, amelyet napjainkban már *elengedi a füle mellett* szófordulatként alkalmazunk (Rajslí, 2016, 52. p. 1-3.).

A szólástranzformálódás (Rajslí, 2016, 52. p. 16.) jelensége sem elhanyagolható, mely több dolgot is magába foglal. Ezekben az esetekben megváltozhat a vezérszó száma és személye, de akár az igei alaptag igeideje is. Amennyiben bizonyos frazémákat kontextusba kívánunk helyezni, úgy szükség lehet ebbéli változásokra. Szép példa erre Pázmány Péternél a *nyelvednek vitorlája* állandósult szókapcsolat, amelyben a vezérszót bővíti, így a nyelv szót birtokos szerkezetben használja. Időnként ez a tranzformálódás olyan nagymértékű is lehet, hogy csupán feltételezhető, hogy mely későbbi frazémában él tovább. Példa: „*jobban is virágzott akkor az országunk, hogysen az elromlott hazánk söpreje és nyakunk körül akadott rongya (Magyari)*” (Rajslí, 2016, 53. p. 7-10.), amelynek megfelelője O. Nagy Gábornál: *A maga nyakára tekeredett ostora* (Rajslí 2016, 53. p. 10-11.), melynek jelentése, hogy *saját magának okozott bajt* (Rajslí, 2016, 52. p. 16-22. – 53. p. 7-11.).

Ehhez hasonló jelenség a szólásparafrázis (Rajslí, 2016, 53. p. 12.), amely mindig valamely szerző, vagy költő nevéhez köthető. Ez egy-egy frazéma tudatos átalakítását jelenti, s leginkább a latinból fordított szövegekre jellemző. „*Heltai Fabuláiból való a következő közmondás: az asszonyi állatoknak hosszú a hajok, de igen rövid az eszek; e frazéma megfelelőjeként Pázmánynál egy különös parafrázist találunk: azért nem szenvedjük, hogy akármely hosszú üstökű s rövid eszű kofa [...] ítélőmester legyen a Szentírás dolgában*” (Rajslí, 2016, 53. p. 19-23.). Később lényeges rövidülés látható ezen a szókapcsolaton: *Hosszú haj, rövid ész*. A korábbi formára O. Nagy Gábor is hivatkozik (Rajslí, 2016, 53. p. 24-26.): *Az asszonynak hosszú a haja, rövid az esze* – ebből azonban a későbbiekben az alany már hiányzik, de a gyakori használatnak köszönhetően a jelentésben mégis benne maradt (Rajslí, 2016, 53. p. 12-26.).

Bizonyos állandósult szókapcsolatok használata során lehetőség nyílik a jelentés aktualizálására, amely annyit tesz, hogy egy-egy frazémát nem csupán egy helyzetben alkalmazhatunk. Például a *körmére ég (a dolog)* szókapcsolatnál a zárójeles rész behelyettesíthető, amelynek köszönhetően a szóláshasználó mindig az adott helyzetre szabhatja a jelentést (Rajslí, 2016, 53. p. 27-29. – 54. p. 1-4.).

Bizonyos frazémák, nyelvi archaizmusokká válhatnak (Rajslí, 2016, 54. p. 27-30.), ha azok már elveszítették pragmatikai jelentésüket, s a mai nyelvhasználat számára ismeretlenek. Példaként említhető a ma már nem használatos *Feltörli (a) homlokát* kifejezés, amely annyit

jelent, hogy szemtelenkedni, gőgösködni kezd. Régebbi szólásokban gyakran előfordul az *orca* szó, s ezekre szintén jellemző, hogy a mai kor embere aligha értené meg, mit fejeztek ki vele, néhány száz évvel ezelőtt. Ilyen például az *orcájára vet* frazéma, amely a *felrója neki* jelentést hordozza magán, illetve az *orcájára térít valakinek valamit* szókapcsolat, amely jelentése pedig, hogy *rápirít valakire valami miatt* (Rajslí, 2016, 54. p. 24-33. – 55. p. 1-7.).

Léteznek olyan szólások is, amelyek párhuzamosan akár kettő testrésznevet is magukba foglalhatnak, s mégis, mind a kettő azonos kontextusban értelmezhető. Ilyen párhuzam figyelhető meg a *szív* és a *száj (nyelv)* esetében, amelyre kiváló példa „*A szűnek bőségéről szól a száj*” frazéma (Rajslí 2016, 55. p. 27-29.). A másik példánk pedig Pázmány Péter tollából való, mely szerint „*nyelv a szűnek csapja, mi ezeket csak nyelvvel, nem szűvel valljuk*” (Rajslí 2016, 55. p. 30-31.). A nyelvre és szívre egyidejűleg támaszkodó szókapcsolatok közül később már csupán a *nyelvéen a szíve*, illetve *ami a szívéen, az a nyelvén* maradtak fenn, bár napjainkra, ezeket is inkább, *ami a szívéen, az a száján* fordulatként alkalmazzuk. Emellett léteznek olyan szólások is, amelyekben a *szem* és a *szív*, vagy a *szem* és a *száj* jelenik meg párhuzamosan. Például: *Szem után jár a szűnek gonoszsága*. Ez a megfogalmazás mai nyelvhasználatunkban kissé bonyolultnak tűnhet, azonban mégis logikus, hisz a *szem* a külső hibákra utal, míg a *szív* a személyiségbéli hiányosságokra. E frazéma tehát azt jelenti, hogy *külső hibáink, belső hiányosságainkat is megmutatják* (Rajslí, 2016, 55. p. 27-34.).

A következő sorokban tovább vizsgáljuk szólásainkat. Amennyiben nem a pénz volna – sokak számára – a mai kor legfőbb értéke, akkor minden magyar ember rendkívül gazdagnak érezhetné magát már csupán az anyanyelvének köszönhetően is. A szólások olyan kincseink, amelyeket senki sem lophat el tőlünk, s többek vagyunk az ismeretük és használatuk által. Mivel számomra fontosak ezek, a fizikailag nem mérhető értékek is, ezért tovább vizsgálódom ebben a témában. Ha vendégül hívjuk a különböző nyelvjárásokat, valamint némely foglalkozási ágakat, rögtön fény derülhet a frazémák egy újabb csoportjára (O. Nagy, 1999, 14. p. 12-13.). Például az a közismert szólás, hogy *nincsen sütnivalója*, a Dunántúl bizonyos vidékeiről terjedt el. S bár jó ideje már, hogy valakinek az értelmi képességeit igyekszünk degradálni vele, valójában eredetileg nem ezzel az értelemmel bírt. Valóban egyfajta hiányt fejeztek ki általa, de *azokra az asszonyokra utaltak a szólással, akiknek kifogyott az a korpából és komlóból készült vegyítékük, amelyet a kenyér kelesztésére használtak* (O. Nagy, 1999, 14. p. 13-16.). *Sütnivalónak* tehát ezt a kelesztésre alkalmas keveréket hívták, s ha egy asszonynak nem volt belőle, akkor azt mondták rá, hogy *nincs sütnivalója*. Tulajdonképp nem csoda, hogy a köznyelvbe bekerülve pejoratív jelentést kapott, hiszen mindkét értelemben egyfajta tehetetlenséget fejezünk ki a *sütnivaló* hiányosságával (O. Nagy, 1999, 14. p. 13-21.). Léteznek

olyan frazémák is, amelyek a nép természeti megfigyeléseiből származnak. Réges-rég felfedezték már az emberek, hogy a békának el kell bújni, ha jön a fagy, hisz nem élné túl a nagy hideget. Azzal a kifejezéssel éltek, hogy *nehéz a békának a dér*, s ezt alkalmazták azokra az emberekre is, akik szerintük nem tudják elviselni az igazságot (O. Nagy, 1999, 14. p. 31-38.). Később egyfajta fenyegetésként kezdték alkalmazni, s ekkor jelent meg az a forma, hogy *jön még békára dér!* Ezzel már inkább arra céloztak, hogy *eljön még az az idő, amikor a másokkal gorombáskodó embernek is bujkálnia kell, akárcsak a békának hideg időben.* Érezhető benne a szidás szándéka is, s mint ismeretes, a rossz szándékú embert jó ideje *kutyának* szidja a magyar nyelv. Ennek köszönhető hát, hogy végül a *jön még kutyára dér* kifejezésforma állandósult, s ezt használjuk napjainkban is (O. Nagy, 1999, 14. p. 38-40. – 15. p. 1-8.).

O. Nagy Gábor azt is összefoglalja, hogy mikor érdemes használnunk szólásokat, s mikor nem. Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a szólások „rendszerint erősebb hangulati színezettel fejeznek ki valamit” (O. Nagy, 1999, 15. p. 11-12.), mint azok a szavak, amelyeket eredeti jelentésük szerint használunk, ugyanakkor fogalmi tartalmuk nem olyan tisztán körvonalazható, mint az önálló szavaké (O. Nagy, 1999, 15. p. 9-14.). Ha mindezzel tisztában vagyunk, jó eséllyel be tudjuk határolni, hogy adott kommunikációs helyzetben tarkíthatjuk-e beszédünket szólásokkal, vagy épp szükségtelen azok alkalmazása. Például, ha valamit szakszerűen szeretnénk kifejezni, nem célszerű a szólások használata, hiszen akadályozná a pontos megfogalmazást. Azonban olyan helyzetekben, ahol a hallgatóság érzelmvilága is bekapcsolható a kommunikációba vagy személyes beszélgetést folytatunk valakivel, akkor bátran gazdagíthatjuk mondanivalónkat egy-egy frazémával (O. Nagy, 1999, 15. p. 14-22.). Nemcsak azt szükséges megemlíteni, hogy mikor célszerű, s mikor nem, a szólások használata, hanem azt is, hogy alaki szempontból hogyan alkalmazható egy-egy állandósult szókapcsolat. Léteznek olyanok, – például a *nem oda Buda!* – amelyeket sosem változtatunk meg, a legkisebb mértékben sem, hisz ebben a formában is beilleszthető a beszédünkbe (O. Nagy, 1999, 15. p. 24-29.). Ez a merevség valójában inkább a közmondásokra jellemző, de mint láthatjuk, szólásaink között is találunk ilyen, kizárólag egyféleképpen használatosakat. Vannak olyan szókapcsolatok is, amelyek toldalékolhatók, sőt alkalmilag kiegészíthetők egy-egy szóval. Ilyen például a *ráncba szed* valakit szólásunk, hisz mondhatjuk, hogy *ráncba szedte a gyermekeit*, vagy, hogy *majd én ráncba szedem őket*, sőt ahogy a beszédhelyzet megkívánja, formálhatjuk bizonyos keretek között ezeket a frazémákat (O. Nagy, 1999, 15. p. 32-39.). Léteznek azonban olyan szólások, amelyeknek egyik-másik tagját felcserélhetjük más szavakkal. Például mondhatjuk, hogy *kosarat ad valakinek* vagy, hogy *kosarat kapott valakitől*. Az eredeti formában az *ad* ige található, de ez felcserélhető a *kap*

igével (O. Nagy, 1999, 15. p. 40. – 16. p. 1-3.). Alaki szempontból tehát három csoportját különböztetjük meg szólásainknak. Az elsőbe a teljesen merev, meg nem változtatható frazémák tartoznak, amelyeket mindig ugyanabban az állandósult alakban illesztünk be a beszédünkbe. A második csoportba soroljuk a toldalékolható és alkalmilag kiegészíthető szólásainkat, a harmadik nagy kategóriában pedig azokat a szókapcsolatokat említhetjük, amelyeket akár úgy is használhatunk, hogy egyik tagját más szavakkal helyettesítjük (O. Nagy, 1999, 15. p. 24-40. – 16. p. 1-3.).

Találkozhatunk olyan kifejezésekkel is, amelyek hasonlítanak ugyan a szólásokra, de nincs valódi stilisztikai értékük, ezáltal nem díszítik beszédünket, csupán feleslegesen hosszúvá teszik azt. Ezeket nyelvi közhelyeknek nevezzük (O. Nagy, 1999, 16. p. 4-10.). Ennek érdekessége azonban, hogy nem mindig egyszerű felismerni, hiszen a kliséket sem magunk találjuk ki, hanem már létező, kész nyelvi egységekként vannak jelen a nyelvünkben. Megtévesztő a tekintetben is, hogy éppúgy, mint a szólás, ez is egy képet tartalmazó körülírás. Ugyanakkor arról mégiscsak felismerhető, hogy a nyelvi közhelyekben lévő képpel semmi meglepő vagy új információt nem közlünk, csupán hosszabbra nyújtjuk vele mondanivalónkat (O. Nagy, 1999, 16. p. 10-15.). Egy példa talán világosabbá teszi ezt a magyarázatot. Ha a *vér szerinti rokonok* kifejezés helyett, azt mondjuk, hogy *a vérség kötelékei fűzik össze őket*, valójában semmi újat nem fejezünk ki, csupán bővebben fejtjük ki az eredeti fogalmat. Tehát nem lett tőle sem frappánsabb, sem érdekesebb a nyelvhasználatunk (O. Nagy, 1999, 16. p. 15-21.). O. Nagy Gábor annyira szépen megfogalmazza véleményét a nyelvi klisékkel kapcsolatban, hogy fontosnak érzem leírni azt. „*A nyelvi közhely tehát nem készletgondolkodásra, mint a szólás, hanem – éppen ellenkezőleg – megköti a fantáziát azzal, hogy megmagyaráz, és rendszerint lapos általánosságba fullaszt egy meginduló gondolatfolyamatot*” (O. Nagy, 1999, 16. p. 21-24.).

A nyelvi közhelyek mellett szólásaink szoros rokonságot mutatnak a közmondásokkal is (O. Nagy, 1999, 17. p. 10-11.). Például az *egy fecske nem csinál nyarat* közmondásunk is nyelvi képet tartalmaz, amelynek köszönhetően átvitt értelemben szoktuk használni, akárcsak a szólásokat. Mikor ezt a közmondást halljuk, nem egy *fecske* és a *nyár* jut eszünkbe, hanem pontosan tudjuk, hogy használója mire gondolt, mikor kimondta. Arra, hogy *egyetlen előjelből még nem következethetünk nagy változásra* (O. Nagy, 1999, 17. p. 13-18.). Bár képszerűségüket tekintve rokonnak mondhatók a szólások és közmondások, de tartalmukat nézve rájövünk, hogy mégis nagyon különböznek egymástól. Míg a szólások tartalmát egy szóval is ki tudjuk fejezni, – például a *bort iszik, vizet prédikál* jelentése, hogy *álszent* vagy *képmutató valaki* – addig a közmondások általában valamilyen általános érvényű igazságot

fogalmazznak meg, amelyet beszéd közben természetesen egy-egy konkrét helyzetre vonatkoztatunk, de tudjuk, hogy érvényük valójában sokkal szélesebb körben alkalmazható (O. Nagy, 1999, 17. p. 21-28.).

Szólásainkat stilisztikai értékük miatt tarthatjuk igazán fontosnak, vagyis azért, mert segítségükkel színesebben, választékosabban fejezhetjük ki gondolatainkat (O. Nagy, 1999, 17. p. 6-9.). Ez napjainkban, a személyes megnyilvánulások és beszélgetések mind intenzívebb háttérbe szorulásával, s az internetes csevegés előtérbe kerülésével sajnálatos módon egyre kevésbé tűnik lényegesnek. Azonban úgy gondolom, hogy pedagógusként kötelességem átadni a következő generációk számára anyanyelvünk ezen értékeit is, s megmutatni leendő diákjainknak a választékos és változatos beszéd lehetőségét. Fontos céloknak tekintem, hogy a szólásokat – és közmondásokat – úgy tanítsam majd nekik, hogy az számukra is befogadható legyen, hiszen a legfontosabb szempont, hogy megértsék, szólásaink valódi értéket képviselnek, s nem valamiféle régi, unalmas, hasznavehetetlen jelenségek. Biztos vagyok benne, hogy sok próbálkozásra, játékos órákra, új ötletekre és kísérletezésre lesz szükség, ahhoz, hogy megtaláljam a módját, hogy hogyan tudom elhíttetni a mai kor gyermekeivel, – akik a kütyük közé születnek, és ott nőnek fel – milyen fontos a szólások és közmondások ismerete és használata, de véleményem szerint ez nem lesz hiábavaló munka. Létfontosságú, hogy ne hagyjuk elveszni nyelvünk kincseit, és ne engedjük meg, hogy választékos, és különleges anyanyelvünk a chat nyelvezet martalékává váljon.

Farkas Aranka egy értekezésében rendkívül érdekes és fontos dolgot olvastam (Farkas, 2002, 25. p. 7-11.). Ő maga Komáromi Gabriella gondolatából merít, amely arról szól, hogy egy gyermekirodalmi mű, akár csak egy felnőtteknek írt alkotás, igyekszik a valóságot árnyaltan bemutatni. Tehát tulajdonképpen nem történik más a gyermekirodalomban sem, mint hogy a szerző, az irodalmi nyelvet segítségül hívva – ami természetesen tudjuk, hogy valójában nem létezik, hisz az irodalomnak nincs saját nyelve, csupán a költői eszközöknek és kreativitásnak köszönhetően jelentés- és érzelemtöbblet kifejezésére alkalmas – igyekszik leírni életünk történéseit, eseményeit. Egy mondatban összefoglalva tehát azt mondhatjuk, „*ha a műalkotás és a gyerekek között létrejön a kommunikáció, akkor az ő könyvükről van szó*” (Farkas, 2002, 25. p. 7-11.) (Komáromi, 1999). Véleményem szerint, ez a gondolat átértelmezhető a szólásokra is. Lehet, hogy azért állnak olyan távol a gyermekektől a szólások és közmondások, mert nem szólítják meg őket? Mit tehet vajon egy pedagógus, hogy egy-egy szólás beilleszthető legyen a gyermekek nyelvébe is, hogyan oldhatnánk meg, hogy létre jöjjön az a bizonyos kommunikáció a diákok és a szólások között is, amely ahhoz kell, hogy be tudják azokat fogadni? Ebben a

dolgozatban erre a kérdésre már nem fogok tudni válaszolni, de abban biztos vagyok, hogy keresni fogom a megoldást erre a problémára is pályafutásom során.

Bárdosi Vilmos és Kiss Gábor megfogalmazása szerint „*beszédünk egy részét magunk produkáljuk, míg egy másik – legalább olyan fontos – részét reprodukáljuk*” (Bárdosi–Kiss, 2005, 5. p. 2-17.). Bárdosi nemcsak Kiss Gáborral közös munkájában, hanem egyik önálló kötetében is megerősíti ezt a gondolatot (Bárdosi, 2012, 7. p. 4-18.), s tulajdonképpen ugyanezt írja le Forgács Tamás is, aki azt mondja, hogy beszédünkben évezredek óta használunk „*előre gyártott elemeket, paneleket*” (Forgács, 2003, 5. p. 6-9.). A reprodukció pedig épp ezekre a panelekre vonatkozik. Kommunikációs folyamatainkban egyedi és – lehetőségeinkhez, valamint képességeinkhez képest – kreatív mondatokat alkotunk, amelyeket mások még nem fogalmaztak meg, vagy legalábbis nem teljes egészében úgy, mint mi. Beszédhelyzeteinkben azonban gyakran használunk olyan szókapcsolatokat is, amelyeket készen kapunk, amelyek már gyermekkorunktól kezdve beépülnek a nyelvhasználatunkba, s amelyek színesítik, érdekesebbé teszik beszédünket. Ezeket a készen kapott kifejezéseket hívjuk szólásoknak, amelyeket, ahogy a szerzők is említették, csupán reprodukálnunk szükséges, hiszen ezek évszázadok óta a nyelvünk részét képezik, s mi csupán kölcsönözzük őket egy-egy szituációban (Bárdosi-Kiss, 2005, 5. p. 2-17.). Használunk ugyanakkor olyan állandósult szókapcsolatokat is, „*amelyek szó szerinti, de átvitt értelmükben is használatosak*” (Forgács, 2003, 5. p. 13-15.). Ezekről nem mindig egyszerű eldönteni, hogy valóban szólások vagy csupán szabad szószerkezetek. Ennek meghatározásában pedig mindig a szövegkörnyezet nyújt segítséget. Például, ha azt mondom, hogy *jól megmostam a fejét*, azzal kifejezhetem azt is, hogy *megmostam valakinek a haját*, mert piszkos lett, – ebben az esetben csupán egy szabad szószerkezetről beszélünk – de azt is, hogy *leszidtam valakit*, s ez utóbbi jelentésben már valóban szólásként használtam a szókapcsolatot (Forgács, 2003, 5. p. 16-19.). Ezen ismeretek birtokában nem is lep meg, ha ma már többeknek – főleg a legfiatalabb generációknak – nem, vagy csak nehezen megy a reprodukció, hisz reprodukálni azt tudjuk, ami a tudatunkban él, s ha ők nem hallanak rendszeresen ilyen nyelvi paneleket, akkor nincs is mit felidézniük kommunikációs helyzeteik során. A szólások úgy tudnak nyelvhasználatunk állandó részévé válni, ha azokat minél gyakrabban halljuk anyanyelvünk elsajátítása közben. Szerencsésnek mondhatom magam, mert olyan családban nőttem fel, ahol mind a nagyszüleimnek, mind a szüleimnek valódi értéknek számít anyanyelvünk ápolása, s a nyelvi hagyományok. Ily módon pedig az állandósult szókapcsolatokkal is gyakran találkozhattam kommunikációink során. Természetes tehát, hogy én magam is használom azokat, hisz akarva-akaratlanul, beépültek a tudatomba, s bármikor előhívhatom őket. Ugyanakkor egy olyan ember, aki nyelvileg sivárabb

környezetben nő fel, – ahol esetleg több trágár szó fedi fel magát, mint a valódi, értékes mondanivaló – s csak alig-alig találkozik szólásokkal, kicsi eséllyel fogja tudni reprodukálni azokat a különböző helyzetekben. Márpedig napjainkban egyre többen alkalmaznak egyszerűbb nyelvi formákat, s igényesnek nem mondható kifejezéseket, – s ez részben köszönhető a chat nyelvezet kialakulásának – így egyáltalán nem csoda, ha a fiatalabb generációknak már nem jön természetes módon az állandósult szókapcsolatok használata.

A szólások a nyelvi hagyományok részét képezik, s ha valóban így van, érdemes feltennünk a kérdést, hogy vajon mennyire fontosak az élet bármely területén a hagyományok a mai kor emberének, s főként a fiataloknak? Ahogy én látom, – kisebb csoportokat kivéve – általánosságban nem igazán a hagyományokkal, mint inkább a modern, új és izgalmas felfedezésekkel vannak elfoglalva. Sokkal vagányabb egy összevágott videóban bemutatni az interneten, hogy pogácsát sütöttünk, mint vinni belőle a szomszédnak és elmesélni neki, hogy üknagymamánk csodálatos receptjét használtuk, amiben igazi zsír van, s nem a ma oly elterjedt margarin. Mennyivel divatosabb vasárnap elmenni a plázába szakadt farmernadrágban és haspólóban, papírpoharas kávéét szürcsölve, ahelyett, hogy templomba mennénk. Sok fiatal szinte szégyellnivalónak érzi a magyar néptáncot, így inkább valamilyen modern táncre jár, s arról már ne is beszéljünk, hogy a népzene és az anyanyelvünk művelése mennyire elavultnak számít sokuk számára. A mindenfelől beérkező zenék, divatos vonulatok, valamint az angollal kevert magyar nyelv lényegesen izgalmasabb. Ezt végig gondolva újfent odajutok, hogy cseppet sem kellene csodálkoznom azon, hogy a fiatal generációkat nem érdeklik a szólások, hisz a legtöbb – magyar – hagyomány nem hozza lázba őket. Tehát ismét felmerül bennem a kérdés, hogy hogyan tudnánk úgy tálni a nyelvi hagyományainkat, – jelen esetben a szólásokat – hogy azokat is érdekesnek tartsák a gyerekek, ne csak a külföldről bejött, divatos dolgokat. Kiss Jenő (Kiss, 2001, 2. p. 20-32. – 3. p. 1-21.) a nyelvi hagyományokat – ezen belül a nyelvjárásokat – vizsgálva azt fogalmazta meg, hogy azok folyamatosan változnak, s ezen nincs mit csodálkoznia, hisz már két évszázada jelen vannak olyan tényezők, amelyek a nyelvjárások eltűnését, vagy legalábbis jelentős változását okozzák. Volt idő, hogy a magyar nyelvű egyházi rituálék megjelenését okolták, később az intézményesített oktatást tették felelőssé, de a közlekedés fellendülésére vagy az urbanizációra is úgy gondoltak, mint a nyelvjárások elnyomójára. Kiss Jenő szerint azonban ez az állandó változás teljesen természetes, s csupán a generációk egymásutánisága is elegendő volna ahhoz, hogy a nyelvjárások rendszerint megújuljanak (uo.). Heltainé Nagy Erzsébet szerint a nyelvhasználat már önmagában egyfajta hagyomány (Heltainé, 2004, 43. p. 18-21.). Ez a gondolat is alátámasztja azt a tényt, hogy a nyelvi hagyományok folyamatos változása valóban természetes,

hisz a szólásokat, a nyelvjárásokat, s magát a nyelvet is az élő emberek használják, – e nélkül nem is lehetne hagyomány – akik a különböző hatásoknak köszönhetően saját ízlésük szerint alkalmazzák a nyelv különböző eszközeit. Ezek a gondolatok is megerősítik abbéli elképzelésemet, hogy bár természetes folyamat, – a különböző bennünket ért hatásoknak köszönhetően is – hogy egyre kevésbé használjuk és ismerjük a szólásokat, ugyanakkor ennek tudatában még inkább úgy érzem, hogy pedagógusként kötelességem tenni valamit azért, hogy javuljon ez a tendencia.

Hosszas keresgélés után sem sikerült olyan írást találnom, amely kifejezetten az általános iskolás korosztály szólásismeretét kutatta volna, így az általam kapott eredményeket aligha fogom tudni összehasonlítani másokéval. Alapvetően elmondható, hogy szólásokkal kapcsolatban nem sok publikáció jelent meg az évek során. O. Nagy Gábor szólásgyűjteményei után nem igazán volt bátorsága senkinek újabb kötet elkészítéséhez, hisz az az alaposság és szakmai felkészültség, amely őt jellemezte, nehezen felülmúlható, ráadásul ez a téma valóban meglehetősen nagy lélegzetvételűnek bizonyul. Később Forgács Tamás – társaival együtt – (Kováts, 2004, 208. p. 22-39. – 209. p. 1-2.) mégis megírta saját gyűjteményét. Természetesen több helyen hivatkozik elődjére, s ez a kiadvány lényegesen kevesebb szócikket is tartalmaz, de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne ugyanúgy értékes és részletes munka, mint O. Nagy Gábor kötetei, csupán ez egy kicsit modernebb, könnyebben forgatható, mert Forgács Tamás elhagyta azokat az állandósult szókapcsolatokat, amelyek már réges-rég ismeretlenek az emberek számára (uo). Annak ellenére, hogy a témába vágó értekezések száma nem túl magas, végül azért sikerült felfedeznem egy általános iskolában tanító pedagógus írását arról, hogy ő hogyan próbálja érdekesebbé és befogadhatóbbá tenni a szólásokat diákjai számára. A magyartanár nő tapasztalata az, ha az új szólásokat érdekes történetekbe ágyazva, szövegértési feladatként dolgozzák fel a tanórákon, akkor egyrészt megvalósul a szövegértési készség fejlesztése, másrészt pedig nagyobb eséllyel rögzül az adott szólások jelentése. Beszámolójában egy olyan óráról írt, ahol Fekete István Bogánics című regényét dolgozták fel, ezért kutyával, valamint más állatokkal kapcsolatos szólásokat gyűjtött tanítványai számára (Czeglédi, 2022, 71. p. 5-10., 14-17.). Biztos, hogy a diákok is szívesebben foglalkoznak a szólásokkal, ha valamiféle rendszert csempészünk bele, s az például, hogy a tanár nő kifejezetten kutyával kapcsolatos szólásokat vitt az órára, egyrészt érdekesebbé, másrészt pedig befogadhatóbbá tette ezt a témát. Örülök, hogy elolvastam ezt az írást, mert bár nem érzem teljeskörű megoldásnak a tanulók aktivizálására a szövegértésbe ágyazott szólástanítást, ugyanakkor egy-egy tanórán biztos, hogy megpróbálkoznék vele. Magamról is tudom, ha egy érdekes történetbe helyezve hallok egy új kifejezést, akkor sokkal könnyebben megértem és biztosabban megjegyzem a jelentését, mintha

csak magát a szót és a hozzá tartozó magyarázatot olvasnám el, s talán ez a módszer a gyerekek számára is megkönnyíti – ezáltal pedig örömtelibbé is teszi – a tanulást.

Kutatás

Szakedolgozatom, s ezzel együtt természetesen a kutatásom is a szólások köre szerveződött, tehát a feladatlap, amit készítettem, szintén ezekkel kapcsolatos. Különböző általános iskolák ötödik osztályos diákjait – összesen 88 tanuló – kértem fel, hogy töltsék azt ki. Az iskolák közül kettő városi, egy pedig községi volt, tehát létszámbeli különbség van, ám presztízskülönbség nincs közöttük. Némek szerint 42 lány és 46 fiú vett részt a vizsgálatban. Egy összesen öt feladatból álló dolgozatot állítottam össze, s minden feladatban öt-öt szólás szerepelt. Az első feladatban különböző szólások jelentését kellett leírni, a második feladat során szólások hiányzó szavait kellett pótolni, a harmadik feladatban a szólásokban szereplő hibás szavakat kellett a megfelelőre cserélni, a negyedik feladatban párosítani kellett egymással a megadott szólásokat és azok jelentését, az utolsó feladat során pedig képekről kellett megmondani, hogy azok mely szólásokat ábrázolják. Bár részletes leírást a további fejezetekben fogok adni a feladatlapok eredményeiről, de azt hiszem, hogy azt már most elmondhatom, hogy az eredmények nem lettek túl pompásak. Talán ez nem lep meg senkit, s valójában én sem vártam nagy csodákat, de azért bíztam benne, hogy ennél egy kicsit szebb képet kapok majd a diákok szólásismeretéről. Azonban ez az eredmény még inkább arra ösztönöz, hogy megkeressem a módját, hogyan tudok majd pályafutásom során javítani ezen a helyzeten.

Ebben a részben több diagramot is fel fogok használni, ezért mielőtt feltárnám a pontos eredményeket, fontosnak tartom megmagyarázni a benne található kódokat: V1L= első városi iskola lány tanulói, V1F= első városi iskola fiú tanulói, V2L= második városi iskola lány diákjai, V2F= második városi iskola fiú diákjai, KL= községi iskola lány tanulói, KF= községi iskola fiú tanulói.

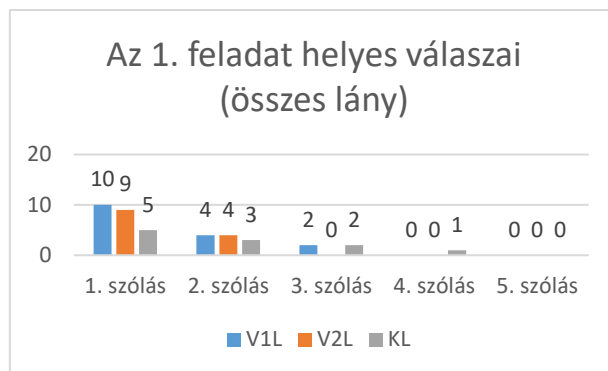
A kutatás kérdései, amelyekre a válaszokat keresem, a következők: Mennyire ismerik a diákok a szólásokat? Van-e különbség a városi és községi iskolák tanulóinak szólásismerete között? Van-e különbség a lányok és fiúk között a szólások ismeretében? Mely szólásokat ismerték legtöbben, s melyeket legkevesebben?

Az első feladat

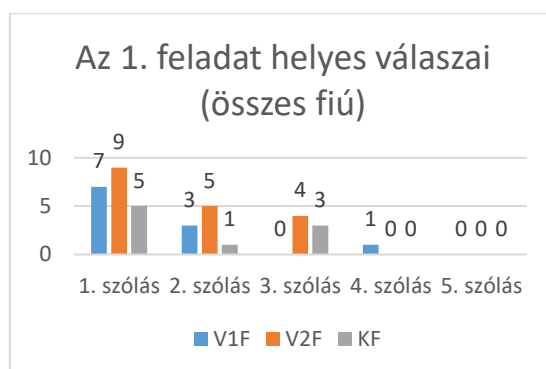
Mint már említettem, az első feladatban öt szólás jelentését kellett megfogalmazni a diákoknak:

1. *Rossz fát tesz a tűzre.* Jelentés: Valami rossz dolgot tesz.
2. *Idegen tollakkal ékeskedik.* Jelentés: Dicsekszik valamivel, ami nem az övé.
3. *Orránál fogva vezet valakit.* Jelentés: Becsap valakit.
4. *Megüti a bokáját.* Jelentés: Pórul jár.
5. *Nyakába veszi a várost.* Jelentés: Bejárja a várost.

Ebben a feladatban összesítve 78 helyes és 362 helytelen választ rögzítettem. Már ez is jól mutatja, hogy nem értek el túl jó eredményeket a diákok, azonban sokkal érdekesebb, ha részletesen megnézzük, hogyan adódnak össze ezek a pontszámok. Az első városi iskola húsz lány tanulója közül összesen 16 helyes válasz érkezett. A feladatban öt pontot lehetett szerezni, tehát húsz lány akár 100 pontot is kaphatott volna. Az első szólást tízen tudták helyesen megmagyarázni, a másodikat négyen, a harmadikat már csupán ketten, a negyedik és ötödik szólás jelentését viszont már egyiküknek sem sikerült leírni. A második városi iskola 15 lány tanulója összesen 13 helyes választ adott. Ők összesen 75 pontot szerezhettek volna. Az első szólást kilenc diáklány tudta helyesen megmagyarázni, a másodikat már csak négy, a harmadik, negyedik és ötödik szólás jelentését pedig egyiküknek sem sikerült eltalálni. A községi iskola hét lány diákja összesen 11 helyes választ adott az első feladatban, bár összesen akár 35 pontot is kaphattak volna. Közülük az első szólást öten magyarázták meg jól, a másodikat hárman, a harmadikat ketten, majd a negyedik szólás magyarázatát már csak egy tanulónak sikerült helyesen megadni, az ötödik jelentését pedig egyiküknek sem sikerült leírni. A három iskola összes lány diákja 40 helyes választ adott meg ebben a feladatban, s ennek megoszlása jól látható az 1. ábrán is. Ha csak a diagramot néznénk, könnyen azt gondolhatnánk, hogy leggyengébben a községi iskola tanulói teljesítettek, ám, ha százalékos arányban is megnézzük, látható, hogy ez korántsem így van, csupán alacsony létszámuk eredményezi az alacsonyabb pontszámokat. Az első városi iskola lányai 16 százalékban tudtak helyes válaszokat adni, a második városi iskola tanulói 17.33 százalékban válaszoltak megfelelően, míg a községi iskolába járó leány diákok 31.43 százalékban adtak helyes válaszokat, tehát látható, hogy az első feladatban – legalábbis a lányok közül – a községi iskolába járó diákok teljesítettek a legjobban.

1. ábra: Lányok helyes válaszai 1. feladat

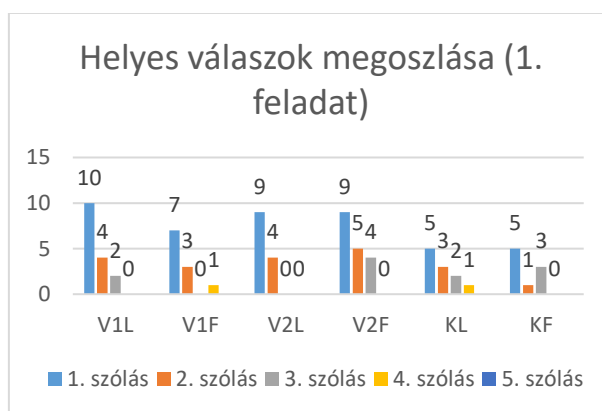

2. ábra: Fiúk helyes válaszai 1. feladat

A fiúk eredményei – ebben a feladatban legalábbis – elmaradnak a lányokétól. Az első városi iskola tizenhét fiú diákja összesen tizenegy helyes választ adott meg. Összesen 85 pontot szerezhettek volna, s ebből már jól látható, hogy a szólamagyarázat nem ment könnyen a tanulóknak. Az első szót még hét diák tudta sikeresen megmagyarázni, a másodikat azonban már csak három. A harmadik és ötödik szó jelentését senki sem tudta megfogalmazni, s a negyediket is csupán egy tanuló sikerült megmagyarázni. A második városi iskola tizenhét fiú tanulója összesen 18 helyes választ adott, – bár összesen akár 85 pontot is kaphattak volna – tehát valamivel jobban teljesítettek, mint az előbb említett csoport. Az első szót kilencen tudták megfelelően megmagyarázni, a másodikat öt diáknak sikerült, a harmadik jelentését már csak négyen ismerték, a negyedik és ötödik szó értelmét viszont egyetlen tanuló sem sikerült megfogalmazni. A községi iskola tizenkettő fiú diákja összesen kilenc jó választ adott a feladatban. Ők összesen 60 pontot szerezhettek volna. Az első szót öt tanuló tudta megmagyarázni, míg a másodikat csupán egy. A harmadik jelentését három diák fogalmazta meg helyesen, de a negyedik és ötödik szót senki sem tudta megmagyarázni. A három iskola fiú tanulóinak összesen tehát 38 helyes választ adtak meg, amelynek eloszlása könnyen leolvasható a 2. ábráról. Az eredményeket feltüntettem százalékokban is, hogy a különbségek érzékletesebbek legyenek. Az első városi iskola fiú tanulóinak 12.94 százalékban adtak helyes

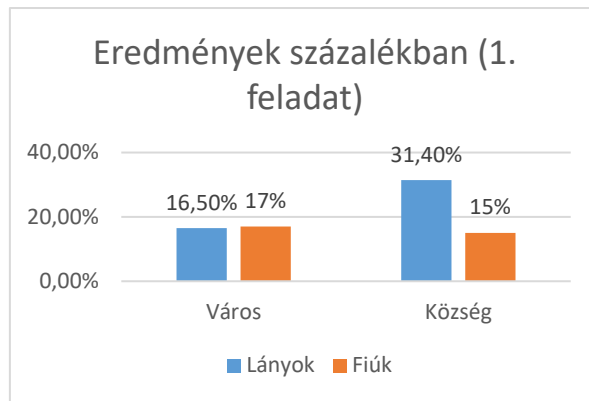
választ, a második városi iskola diákjai 21.17 százalékban válaszoltak helyesen a kérdésekre, míg a községi iskola fiú tanulói 15 százalékban válaszoltak megfelelően. A százalékos adatoknak köszönhetően egyértelműen látszik, hogy ebben a feladatban a második városi iskola tanulói teljesítettek legjobban a fiúk csoportjában.

Mint már korábban említettem, a lányok némileg jobban teljesítettek az első feladat során, mint a fiúk, – a 3. ábra mutatja ezeket az eredményeket – ám a különbség nem számottevő, hisz csupán az első és második szólásnál szereztek néhány ponttal többet. A harmadik szólás esetében a fiúk adtak több helyes válasz, míg a negyedik és ötödik szólás eredményei teljesen egyformán alakultak a két csoport között.

3. ábra: Helyes válaszok megoszlása 1. feladat

Amennyiben a százalékos eredményeket is összehasonlítjuk, – ebben az esetben már nem tagolom három-három csoportra a tanulókat, hanem összevonva nézem meg a városi iskolák lány, valamint fiú tanulóinak eredményét, illetve a községi iskolába járó lányok és fiúk értékeit – akkor látjuk teljesen világosan a két nem teljesítménye közötti különbséget. A 4. ábra segítségével a következő rangsor alakítható ki: 31,4 százalékos eredménnyel a községi iskola lányok kerültek az első helyre, míg mögöttük a városi iskolák fiú tanulói végeztek 17 százalékot elérve. Őket követik a városi iskolák lány diákjai, akik 16,5 százalékos arányban adtak helyes válaszokat, míg utolsó helyen a községi iskola fiú tanulói végeztek 15 százalékos végeredménnyel.

4. ábra: Eredmények százalékban 1. feladat

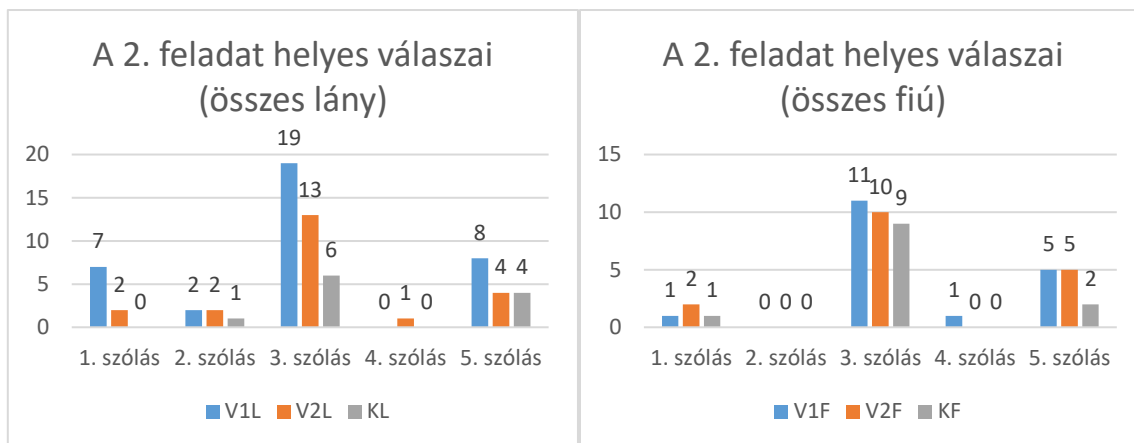
Ez a feladattípus alapvetően sem könnyű, hisz valaminek a jelentését megmagyarázni önállóan anélkül, hogy támpontokat kapnánk hozzá, gyakran még felnőtt, tanult emberként is feladja a leckét. Az pedig, hogy mindezt szólásokkal kapcsolatban kellett megtenni, talán még bonyolultabbá tette a tanulók számára a feladatot. Biztos vagyok benne, ha például felsoroltam volna néhány lehetőséget, amelyek közül ki kellett volna választani az adott szólás jelentését, szebben alakultak volna az eredmények. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy egyrészt nem kell mindig megkímélnünk a nehezebb, gondolkodtatóbb feladatoktól a diákokat, másrészt pedig én most kifejezetten arra voltam kíváncsi, hogy ismerik-e a felsorolt szólásokat annyira, hogy minden fogódzó nélkül meg tudják fogalmazni azok jelentését. Nem számítottam rá, hogy ebben a feladatban magas pontszámokat kell majd összeszámolnom, de reménykedtem benne, hogy ennél szebb eredményeket kapok majd. A feladatlapok javítása során úgy tűnt, hogy nem csupán a szólások ismeretlensége okozta a problémát, – habár a *nyakába veszi a várost* szókapcsolatot senki sem tudta megmagyarázni, tehát feltételezhető, hogy egyáltalán nem ismerték – hanem a helyesírási és az önálló fogalmazási készség gyengesége is. Az első szólást – *Rossz fát tesz a tűzre.* – egészen sokan meg tudták magyarázni, de tekintve, hogy a benne lévő kép egész tisztán visszaadja a jelentést, akár még többen is rájöhetek volna a helyes megoldásra, ha egy kicsit jobban elgondolkoznak rajta. Tisztában vagyok vele, hogy a többi szólás már homályosabb képet tartalmaz, – amely nehezíti a jelentés magyarázatát – ráadásul a feladattípus sem a legkönnyebb. Sejthettem volna, hogy nem fogják tudni a tanulók úgy megoldani a feladatot, hogy az magas pontszámokat eredményezzen, mégis úgy éreztem, – és ugyanígy gondolom most is – hogy szükséges nehezebb feladatokon keresztül is megnézni, mennyire erős a diákok szólásismerete, hiszen így kaphatunk valós képet a tudásukról.

A második feladat

Ebben a feladatban öt szólás hiányzó szavait kellett pótolni, ám ez is nehezebbnek bizonyult a tanulók körében, mint amire számítottam.

1. *Eltörött a mécses.*
2. *Kákán is csomót keres.*
3. *Bal lábbal kelt föl.*
4. *Valakinek a malmára hajtja a vizet.*
5. *Minden követ megmozgat.*

A második feladatban összesen 116 helyes – és 324 helytelen – választ adtak meg a diákok, tehát lényegesen jobb eredményt értek el, mint az elsőben. Az első városi iskola lány tanulói 36 helyes választ adtak meg, amely úgy épül fel, hogy az első szólást heten tudták megfelelően kiegészíteni, a másodikat ketten, a harmadikat tizenkilencen, – tehát itt csupán egy lány vétett hibát – a negyedik szólás hiányzó szavát senkinek sem sikerült beírni, az utolsót pedig nyolcan tudták kiegészíteni helyesen. A második városi iskola leányai 22 pontot szereztek összesen. Az első és a második szólást ketten-ketten tudták helyesen kiegészíteni, míg a harmadikat tizenhárman. A negyedik szólás hiányzó szavát mindössze egy, az utolsóét pedig négy tanuló írta be helyesen. A községi iskolába járó lányok összesen 11 helyes választ adtak. Az első és a negyedik szólást egyikük sem tudta megfelelően kiegészíteni, de a másodikat is csak egy lánynak sikerült. A harmadik szólás hiányzó szavát hatan tudták beírni, míg az ötödik szólását négyen. A lányok által adott helyes válaszok megoszlása az 5. ábrán látható. A százalékos értékek segítségével könnyebben felállíthatjuk a sorrendet, így tehát első helyen az első városi iskola diáklányai végeztek, akik 36 százalékban adtak helyes válaszokat, második helyre a községi iskola lányai kerültek 31.43 százalékos aránnyal, míg a harmadik helyet a második városi iskola leány tanulói szerezték meg úgy, hogy 29.33 százalékban válaszoltak megfelelően.

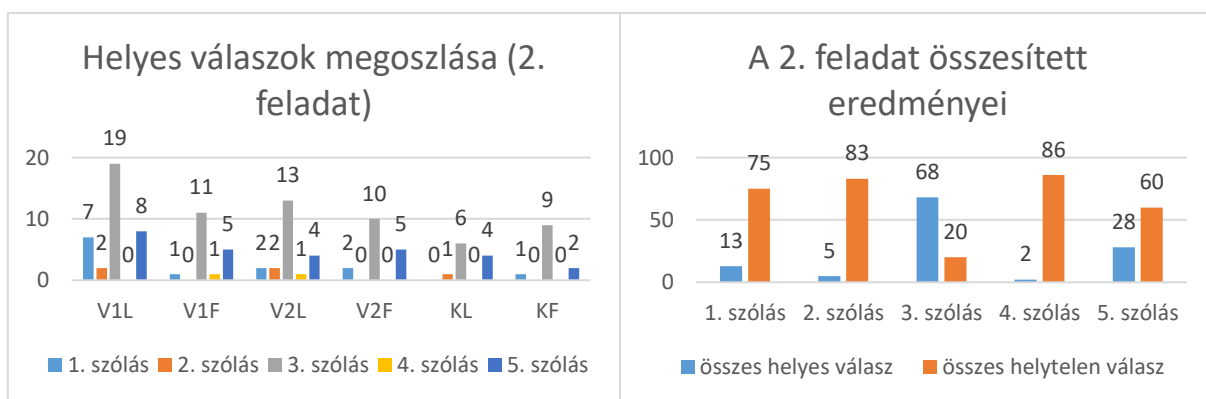
5. ábra: Lányok helyes válaszai 2. feladat

6. ábra: Fiúk helyes válaszai 2. feladat

A második feladatról is elmondható, hogy a lányok jobb eredményeket értek el benne, mint a fiúk. Ebben az esetben azonban nem csupán egy-két pont – bár arányaiban ez is nagyobb különbség, hisz a lányok kevesebben vannak – döntött a javukra, hanem összesen huszonkettővel adtak több helyes választ a fiúknál. Az első városi iskola fiú tanulói tizennyolc pontot értek el, amely úgy oszlik meg, hogy az első és a negyedik szólást egy-egy diák tudta kiegészíteni, a másodikat senki, a harmadik szólás hiányzó szavát tizenegy, az utolsóét pedig öt fiú tudta helyesen beírni. A második városi iskola fiú diákjai összesen tizenhét helyes választ adtak meg. Az első szólást ketten tudták helyesen kiegészíteni, míg a másodikat és a negyediket senkinek sem sikerült. A harmadik szólás esetében ők is több pontot értek el, – akárcsak az előző fiú csoport – összesen tíz helyes válasz született, az utolsó szólást pedig öt diáknak sikerült megfelelően kiegészíteni. A községi iskolába járó fiúk tizenkettő pontot gyűjtöttek ebben a feladatban, amely úgy oszlott meg, hogy az első szólást egy tanuló egészítette ki jól, a másodikat, illetve a negyediket senki sem tudta kitölteni, míg a harmadik – legtöbbször által jól ismert szólást – kilencen, az utolsóét pedig ketten egészítették ki megfelelően. Az 6. ábráról könnyen leolvasható a pontszámok megoszlása, ám talán még pontosabb képet kapunk a három iskola fiú tanulójának egymáshoz viszonyított teljesítményéről, ha százalékokban is megnézzük az eredményeket. Az első városi iskola tanulói 21.17 százalékban adtak helyes válaszokat, míg a második városi és a községi iskola diákjai 20-20 százalékosan tudták teljesíteni a feladatot. Így már egyértelműen látszik, hogy a legjobb eredményt az első városi iskolába járó fiúk érték el, bár nem sokkal haladják meg a másik két fiúcsoporthoz viszonyított teljesítményét.

A második feladatban tehát – ahogy már korábban is írtam – szintén a lányok értek el jobb eredményt. Ebben az esetben ráadásul lényegesen több pontot is szereztek, mint a fiúk, nem úgy, mint az első feladatban, ahol csupán néhány pont különbség volt a két nem között. A

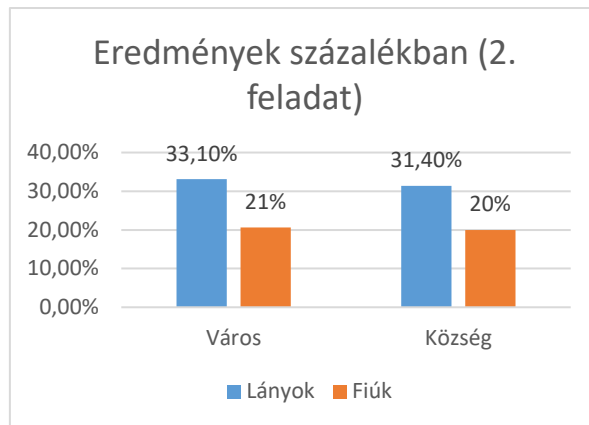
lányok összesen 69, míg a fiúk 47 helyes választ adtak. Bár ezeket az adatokat már részleteztem, de a 7. ábrán egyben is látható, hogy melyik szólásnál, hány pontot szereztek a különböző csoportok, a 8. diagram segítségével pedig felállíthatjuk a sorrendet, hogy melyik szólás mennyire ismert a tanulók körében. Míg az első feladatban az első szólás került az első helyre, a második a második helyre, a harmadik a harmadikra, a negyedik a negyedikre, az ötödik pedig az ötödik helyen végzett, tehát az elsőt ismerték a legtöbben, s az ötödiket legkevésbé – egész pontosan senki – addig a második feladat sorrendje teljesen másként alakult. A harmadik szólás – *Bal lábbal kelt föl.* – került az első helyre, tehát ezt ismerték a legtöbben, az ötödik szólás – *Minden követ megmozgat.* – lett a második helyezett, majd a harmadik helyen az első szólás – *Eltörött a mécses.* – végzett. A negyedik helyezett a második szólás – *Kákán is csomót keres.* – lett, s a legkevésbé ismert szólás a negyedik, – *Valakinek a malmára hajtja a vizet.* – amely az utolsó helyre került. Azt, hogy összesítve pontosan mennyi helyes és helytelen választ adtak a diákok az egyes szólásoknál, szintén a 8. ábráról tudjuk legegyszerűbben leolvasni.

7. ábra: Helyes válaszok megoszlása 2. feladat 8. ábra: Összesített eredmények 2. feladat

Amennyiben szeretnénk ennél a feladatnál is látni, hogy melyik tanulócsoport – városi lányok, városi fiúk, községi lányok, községi fiúk – teljesített a legerősebben, s melyik a leggyengébben, úgy szükség van a százalékos eredmények felsorakoztatására is.

9. ábra: Eredmények százalékban 2. feladat

Ebben a 9. ábra lesz segítségünkre, amelyről leolvashatjuk, hogy első helyen a városi iskolák leányai végeztek 33,1 százalékos eredménnyel, őket követik a községi lányok, akik 31,4 százalékos eredményt értek el, harmadik helyen zártak a városi iskolák fiú tanulói 21 százalékkal, míg 20 százalékos eredménnyel újfént a községi iskola fiú diákjai végeztek az utolsó helyen.

Úgy gondolom, ahhoz képest, hogy ez a feladattípus mennyivel egyszerűbb, mint az első, akár jobb eredmények is születhettek volna. Engem kicsit meglepett, hogy még a szólások kiegészítése is ekkora nehézséget okozott a tanulóknak. Azt gondoltam, ha látnak egy szólást, amelyből hiányzik egy szó, még vissza tudnak emlékezni, hogy hogy szól az eredeti. Ám ebben a feladatban már tényleg csupán az okozhatott problémát, hogy a gyerekek nem ismerték az egyes szólásokat, vagy legalábbis nem annyira, hogy fel tudják idézni azt a szót, ami hiányzott belőle. Ez azt jelenti tehát, hogy az alacsony pontszámok okozója jelen esetben biztos, hogy nem a bizonyos képességek – például fogalmazási vagy szövegértési képesség – gyengesége, hanem a szólásismeret elégtelensége volt. Ez pedig – még ha kicsit szomorú is – azt jelenti, hogy valószínűleg teljesen reális képet kaptunk az ebben a feladatban szereplő öt szólás helyzetéről a tekintetben, hogy az ötödik osztályos tanulók mennyire ismerik azokat.

A harmadik feladat

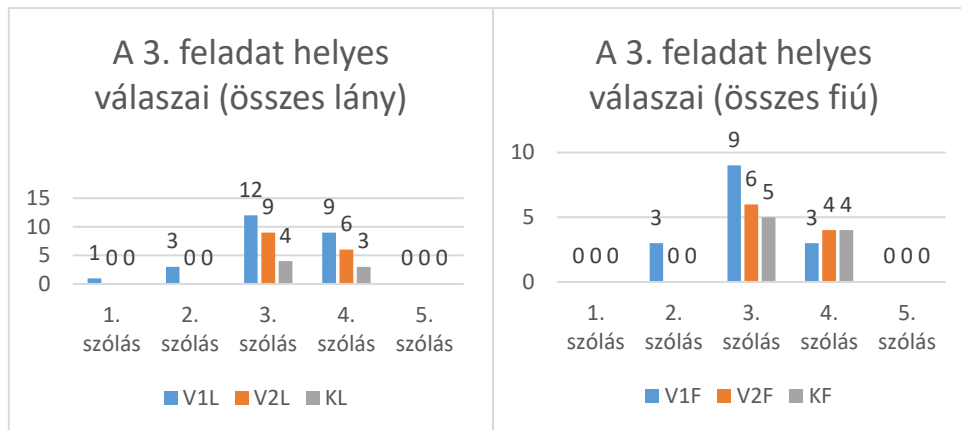
A harmadik feladatban öt szólást kellett kijavítani a tanulóknak. Természetesen nem helyesírási hibákat rejtettem el a sorok között, hanem minden szólás egy-egy szavát cseréltem másra, s ezeket kellett felismernie és kijavítania a gyerekeknek. A javítandó szólások a következők voltak:

1. *Jön még borzra dér.* Javított: Jön még kutyára dér.
2. *Elefántkőnyeket hullat.* Javított: Krokodilkőnyeket hullat.

3. *Nagy morzsa esett le a szívéről.* Javított: Nagy kő esett le a szívéről.
4. *Nem köti másnak az ujjára.* Javított: Nem köti másnak az orrára.
5. *Botot tör valaki felett.* Javított: Pálcát tör valaki felett.

Ehhez a feladattípushoz szándékosan olyan szókapcsolatokat választottam, amelyekről úgy gondoltam, hogy talán még napjainkban is élénken élnek a köztudatban, – habár ez a feladatlap nagy részére érvényes – de az elért eredmények azt mutatják, hogy a 10-11 éves korosztály számára – legalábbis többségüknek – nem ismerősek ezek a szólások. A vizsgált 88 tanuló összesen 81 pontot ért el a feladat során, – vagyis 359 helytelen válasz született – amely a maximálisan szerezhető pontszám húsz százalékát sem éri el.

Az első városi iskola lány diákjai között huszonöt jó megoldást rögzítettem, amely úgy oszlik meg, hogy az első szólást mindössze egy tanuló tudta kijavítani, a másodikat három, a harmadik szólást egész sokan, – húszból – tizenketten ismerték, a negyediket kilencen, míg az utolsót senki sem tudta megfelelően kijavítani. A második városi iskola leányai gyengébben teljesítettek, mint az előző csoport, hiszen összesen tizenöt pontot értek el. Ezek a pontszámok úgy oszlanak meg, hogy az első, a második, valamint az ötödik szólást senkinek sem sikerült kijavítani, míg a harmadikat kilenc, a negyediket pedig hat diák ismerte. A községi iskolába járó lány tanulók hét pontot szereztek, amely a következők szerint adódik össze: az első, második és ötödik szólást – akárcsak az előző csoportban – senki sem ismerte, de a harmadikat négy, a negyediket pedig három diáklánynak sikerült kijavítani. Ezeket az eredményeket a 10. ábráról könnyedén leolvashatjuk. A három iskola lányai tehát összesen 47 ponttal zárták a harmadik feladatot, amely a megszerezhető 210 ponttól lényegesen elmarad. A rangsor kialakításához szükség van a százalékos adatokra is, amely a következő: az első városi iskola tanulói 25 százalékban adtak helyes választ, míg a második városi iskola, valamint a községi iskola leányai 20-20 százalékban tudták megfelelően megoldani a feladatot. Így tehát már tökéletesen látszik, hogy a legjobb eredményeket az első városi iskola lány diákjai érték el, míg a másik két csoport egyformán teljesített.

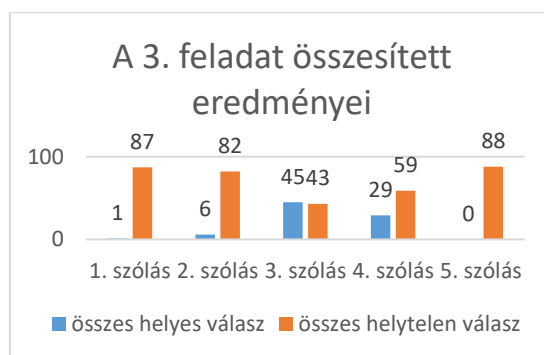

10. ábra: Lányok helyes válaszai 3. feladat 11. ábra: Fiúk helyes válaszai 3. feladat

A fiúk ebben a feladatban is gyengébb eredményt értek el, mint a lányok, hisz csupán harmincnégy helyes választ sikerült adniuk, míg az ellenkező nem három csoportja negyvenhét pontot ért el. Az első városi iskola fiú tanulói tizenöt helyes választ adtak, amely a következőképpen oszlik meg: az első, valamint az ötödik szóolást senkinek sem sikerült kijavítani, a második és a negyedik szókapcsolatot három-három diák tudta megfelelően javítani, míg a harmadikat kilencen ismerték. A második városi iskola diákjai tíz pontot gyűjtöttek összesen, amely úgy oszlik meg, hogy az első, második, illetve ötödik szóolást senki sem tudta kijavítani, míg, a harmadikat hat, a negyediket pedig négy tanuló ismerte és korrigálta megfelelően. A községi iskolába járó fiúk kilenc pontot szereztek a feladat során. Az első, második és ötödik szóolást – akárcsak a második csoportban – senki sem ismerte, míg a harmadikat öten, a negyediket pedig négyen tudták kijavítani. Az eddig felsorolt adatok a 11. ábrán követhetők nyomon. Az összesen adható 230 helyes válasz mellett a fiúk által megszerzett harmincnégy pont igencsak eltörpül, még a tizenöt százalékot sem éri el, ami igen szomorú eredmény a feladatban felsorolt szóolások ismeretére vonatkozóan. Ahhoz, hogy rangsorolni tudjuk a különböző iskolákba járó fiú tanulók eredményét, meg kell néznünk azt is, hogy melyik csoport, hány százalékot ért el. Az első városi iskola tanulói 17.65 százalékban adtak helyes válaszokat, a második városi iskola diákjai 11.76 százalékosan tudták teljesíteni a feladatot, míg a községi iskolába járó fiúk 15 százalékos eredményt produkáltak. Ez tehát azt jelenti, hogy a – fiúk közül – legerősebben az első városi iskolába járó gyerekek teljesítettek, második helyre a községi iskola tanulói kerültek, míg a leggyengébb teljesítményt a második városi iskola diákjai nyújtották. Összehasonlítva a lányok 25-20-20 százalékos eredményével, – amely szintén nem azt mutatja, hogy a szóolások milyen közismertek a diákok körében – még

biztosabbak lehetünk benne, hogy ez az öt, általam ismertnek hitt szókapcsolat a fiatalabb generációk nyelvhasználatában szinte egyáltalán nincs jelen.

Figyelembe véve, hogy a harmadik feladattípus sikertelenségében sem játszott szerepet az, hogy a tanulók mennyire képesek önállóan fogalmazni, vagy kreatívan gondolkodni, – sokkal inkább a meglévő tudás előhívásának képességére kellett támaszkodniuk – megkérdőjelezhetetlen tényként kell kezelnünk, hogy az ötödik osztályos tanulók körében ezek a szólások sem ismertebbek, mint az előző feladatokban vizsgáltak. Ugyanakkor a kapott végeredmények tükrében sem szabad ilyen általánosításokba bocsátkozni, hisz nem minden szólas teljesen ismeretlen a számukra, ezért mindenképp összehasonlítom, hogy melyik frazémát, hány tanuló ismeri. Ebben segítségemre lesz a 12. ábra.

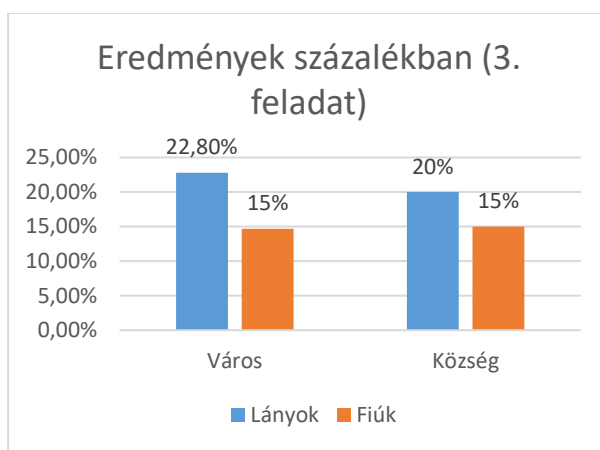

12. ábra: Összesített eredmények 3. feladat

A 88 vizsgált diák közül az első szólást mindössze egy gyermek tudta kijavítani, míg a másodikat hatan, a harmadikat negyvenötön, a negyediket pedig huszonkilencen ismerték. Az ötödik szólás hibás szavát senki sem tudta megfelelően kijavítani. Így tehát látszik, hogy az utolsó szólást – *Pálcát tör valaki felett.* – egyáltalán nem ismerik a diákok, de sajnos az első – *Jön még kutyára dér.* – sem került sokkal előkelőbb helyre, hisz azt is mindössze egy tanuló ismerte. Az egyetlen, amelyet többen ismertek, mint ahányan nem, a harmadik – *Nagy kő esett le a szívéről.* – szólas volt, s a második helyre a negyedik – *Nem köti másnak az orrára.* – szókapcsolat került. Számomra legmeglepőbb mégis a második szólas – *Krokodilkönnyeket hullat.* – sorsa volt, hisz mindössze hatan ismerték. Azt hittem, ha a többi nem is, de az állatokkal kapcsolatos szólások jobban rögzülnek a gyerekekben, tehát többen ki tudják bennük javítani a téves kifejezést, de tévedtem. A szólást helytelenül, *Elefántkönnyeket hullat*-ként írtam le, tehát az *elefánt* szót kellett volna *krokodilra* javítani, de többen az *egér* szóval igyekeztek behelyettesíteni. Ebből pedig arra a következtetésre jutottam, hogy ezek a tanulók valószínűleg az *Itatja az egereket* frazémára asszociáltak, ám végső soron ez a felfedezés sem

menti meg a szóban forgó szólást, hiszen amennyiben ismerik, nem keverik össze más szókapcsolattal, hanem a hibás szó helyére a megfelelőt írják be.

Ahhoz, hogy rangsorolni tudjuk a tanulócsoportokat, ennél a feladatnál is szükség lesz rá, hogy az elért eredményeket százalékokban felsoroljuk. A 13. ábrát használva nem nehéz megmondani, hogy melyik csoport, hányadik helyen végzett. A legjobb eredményt a városi iskolák lány tanulói érték el – bár ez sem túl magas érték – 22,8 százalékkal. Második helyen a községi iskola lányai végeztek, akik 20 százalékban adtak helyes válaszokat, míg a megosztott harmadik hely a városi iskolák fiú, illetve a községi iskola fiú tanulóit illeti meg 15-15 százalékos végeredménnyel.

13. ábra: Eredmények százalékban 3. feladat

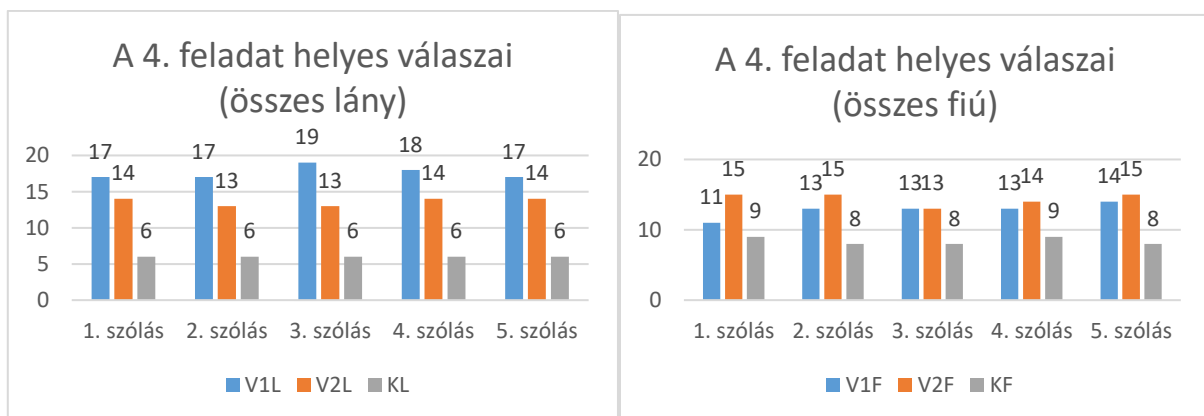
A negyedik feladat

Ebben a feladatban megadtam öt szólást és öt jelentést, s ezeket kellett párokba rendezni a tanulóknak. Ez tulajdonképpen az első feladat egy lényegesen egyszerűbb változata, hisz nem önállóan kellett megfogalmazni a szólások jelentését, csupán a megadott lehetőségek közül ki kellett választani, hogy melyik, mivel kapcsolható össze. A legmagasabb pontszámokkal ez a feladat zárult, – bár ez nem okozott túl nagy meglepetést – ám még ezt sem sikerült száz százalékosan teljesíteni a diákoknak. Ennek több oka is lehetett, például a figyelmetlenség, az érdektelenség, a szövegértési készség gyengesége, vagy bizonyos gyerekeknél a tanulási nehézség megléte.

1. Szólás: *Itt a kezem nem disznóláb!* Jelentéspár: *A kezemet adom rá!*
2. Szólás: *Se kutyája, se macskája.* Jelentéspár: *Nincs senkije.*
3. Szólás: *Az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz.* Jelentéspár: *Egyformák. Egyik sem különb a másiknál.*

4. Szólás: *A széltől is óvják.* Jelentéspár: *Nagyon féltik.*
5. Szólás: *Nagy fába vágja a fejszét.* Jelentéspár: *Nehéz feladatba kezd.*

Az egyetlen, ahol lényegesen nagyobb arányban adtak helyes válaszokat a diákok, ez a feladat volt. Összesen 364 helyes, valamint 76 helytelen megoldást számoltam össze. Ennek megoszlását a 14. ábráról tudjuk a legegyszerűbben leolvasni. Az első városi iskola lány tanulói 88 pontot szereztek, amely a következők szerint oszlik meg: az első, második és ötödik szólást 17-17-17 diák tudta megfelelően összepárosítani, míg a harmadik szókapcsolatnak tizenkilencen, a negyediknek pedig tizenhét találták meg a párját. A második városi iskola leányai hatvannyolc helyes választ adtak meg. Az első, negyedik és ötödik szólást 14-14-14 tanuló tudta összepárosítani a megfelelő jelentéssel, míg a második és harmadik frazéma jelentését 13-13 lány találta el. A községi iskolába járó lányok 30 pontot gyűjtöttek össze ebben a feladatban, amely úgy oszlik meg, hogy minden egyes szólást hat tanuló tudott helyesen összepárosítani a jelentésével. Rangsort újfent a százalékos eredmények felsorolásával tudunk kialakítani. Első helyen a második városi iskola lányai végeztek, akik 90,6 százalékban oldották meg helyesen a feladatot. Második helyre az első városi iskola lány tanulói kerültek 88 százalékos eredménnyel, s a községi iskolába járó lányok teljesítették leggyengébben a feladatot, ők 80 százalékban tudtak helyes válaszokat adni.

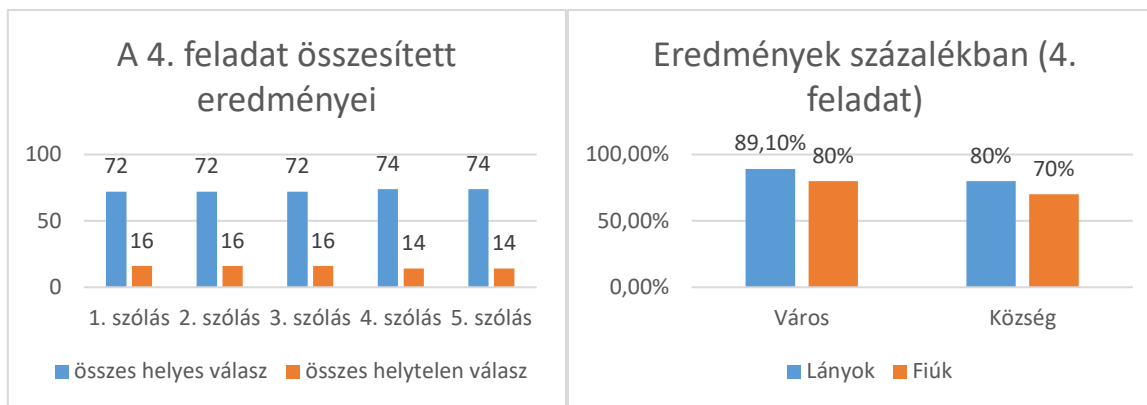

14. ábra: Lányok helyes válaszai 4. feladat 15. ábra: Fiúk helyes válaszai 4. feladat

Úgy tűnik, egyre biztosabban kijelenthetjük, hogy összességében minden feladatban a lányok teljesítenek erősebben, hisz az eddigiekben, s most is a fiúk szereztek kevesebb pontot. Összesen 178 helyes választ rögzítettem, s 52 helytelen, melynek megoszlása jól látható a 15. ábrán. Az első városi iskola fiú diákjai hatvannégy szólást tudtak összepárosítani a jelentésével, mely a következőképp oszlik meg: az elsőt tizenegyen, a második, harmadik és negyedik szólást 13-13-13 tanuló, az utolsót pedig tizennégy fiú párosította össze helyesen. A második városi

iskola fiú növendékei szebb eredményt értek el ebben a feladatban, mint az első csoport, hisz összesen 72 pontot szereztek. Az első, második és ötödik szólást 15-15-15 diáknak sikerült helyesen párosítani, míg a harmadiknak tizenhárman, a negyediknek pedig tizennégyen találták meg a jelentését. A községi iskola fiú tanulói 42 pontos végeredménnyel zárták a negyedik feladatot, melynek megoszlása a következő: az első és negyedik szólást 9-9 tanuló, a második, harmadik és ötödik szólást pedig 8-8-8 diák tudta összepárosítani a jelentésével. A százalékos eredmények alapján a három fiúcsoport rangsora oly módon alakult, hogy első helyen a második városi iskola tanulói végeztek, akik 84,7 százalékban adtak helyes válaszokat, őket követik az első városi iskola diákjai 75,3 százalékos eredménnyel, míg utolsó helyre a községi fiúk kerültek, akiknek 70 százalékosan sikerült teljesíteni a feladatot.

A feladat során 364 pontot gyűjtöttek össze a fiúk és lányok összesen, amelyből 186 pont köthető a lányokhoz, 178 pedig a fiúkhoz. Habár az elért eredmények a feladványban felsorolt szólások alapos ismeretére engednek következtetni, de azért erre kritikus szemmel kell tekintenünk. Figyelembe véve, hogy a feladatban fel voltak sorolva a helyes válaszok, s a diákoknak csupán ki kellett választani, hogy azok mely szólásokhoz tartoznak, – s nem önállóan kellett megfogalmazniuk a szókapcsolatok értelmét, mint az első feladatban – nem kaptunk teljes képet arról, hogy milyen mértékben ismerik ezeket a frazémákat. Ez nem feltétlenül baj, de az értékelés során mindenképp szem előtt tartom, hogy bár látszólag ezek a legismertebbek, azért valószínűleg, ha bonyolultabb feladat kapcsolódott volna hozzájuk, nem sikerült volna ennyire szép pontszámokkal zárni azt. Ugyanakkor a negyedik feladatban szereplő szókapcsolatokban lévő kép nagyon szépen mutatja a jelentést is, tehát még az is előfordulhat, hogy a feltételezésem nem helyes, és a gyerekek könnyedén meg tudnának oldani egy nehezebb feladatot is azokkal kapcsolatban. Azonban visszatérve az adatok feldolgozására, a helyes válaszok megoszlását a 16. számú ábráról tudjuk leolvasni. Az első, második és harmadik szólást 72-72-72 tanuló, míg a negyedik és ötödik szólást 74-74 diák tudta helyesen párosítani a jelentésével. Ezek a többi feladatban elért eredményekhez képest lényegesen magasabb értékek, azonban ha megnézzük a helytelen válaszok számát, azt láthatjuk, hogy – a feladat nehézségi fokához képest – azok is nagyobb arányban vannak jelen, mint ami igazán szép volna. Mivel szeretném megvizsgálni a tanulócsoportok rangsorát, ezért felsorolom a százalékos eredményeket is a 17. számú ábra segítségével. Első helyen – közel 10 százalékos előnnyel az őket követőkhöz képest – végeztek a városi iskolák leányai, akik 89,1 százalékban adtak helyes válaszokat. A második helyen a városi iskolák fiú tanulói, valamint a községi iskolába járó lányok osztoznak 80 százalékos eredménnyel, míg az utolsó helyet a községi fiúk szereztek meg maguknak, akik mindössze 70 százalékban tudták teljesíteni ezt a feladatot.

16. ábra: Összesített eredmények 4. feladat 17. ábra: Eredmények százalékban 4. feladat

Mint már említettem, ez a feladvány volt a legegyszerűbb a diákok által kitöltött feladatlapon, – s ez a megszerzett pontszámokon is látszik – tehát sokkal inkább mondanám rá azt, hogy sikerélményt szerzett a gyerekeknek, semmint azt, hogy a szólásismeret kutatását a legintenzívebben szolgálta volna. Ebben az esetben kisebb mértékű szólásismeret is elegendő volt ahhoz, hogy sikeresen megoldják a feladatot, hisz ha valaki értelmezni tudja az olvasott szöveget, valamint képes kreatívan gondolkodni, akkor gond nélkül ki tudja választani a megadott jelentések közül, hogy melyik magyarázza a soron következő frazémát. Azonban úgy gondolom, hogy egyrészt szükség volt egy motiváló feladatra is, hogy ne menjen el a tanulók kedve a kitöltéstől, másrészt pedig, ha ezzel az öt szólással csak annyit is foglalkoztak, hogy elolvasták és megpróbálták megfejteni a jelentésüket, már lehet, hogy tettünk egy lépést afelé, hogy jobban ismerjék azokat.

Az ötödik feladat

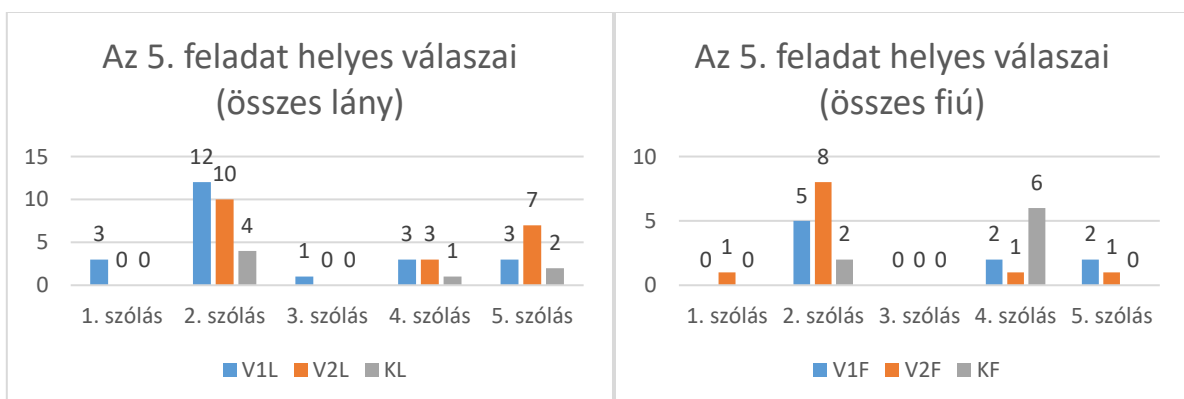
Ebben a feladatban öt képről kellett megmondani, hogy mely szólásokat ábrázolják. Emlékszem, ilyen feladatokat velünk is csináltattak még általános iskolás koromban és nagyon élveztem, de tény, hogy ehhez szükség van arra, hogy a diákok ismerjék a szólásokat, sőt a kreatív gondolkodás is előnyt jelent hozzá. Azt gondoltam, hogy ötödik osztályban már nem okoz nagy nehézséget egy ilyen feladattípus, azonban a vizsgált tanulók nem tudták olyan szinten teljesíteni ezt a feladványt, mint amire számítottam. Számomra ez azt jelenti, hogy ezeknek a gyerekeknek nincs olyan szintű szólásismerete, amely ahhoz kell, hogy egy képet látva eszükbe jusson róla a megfelelő szókapcsolat. A feladatban szereplő képekről a következő szólásokat kellett felismerni:

1. szólás: *Bolhából elefántot csinál.*
2. szólás: *Égnek áll a haja.*
3. szólás: *Egy tálból cseresznyéznek.*
4. szólás: *Előre iszik a medve bőrére.*
5. szólás: *Köti az ebet a karóhoz.*

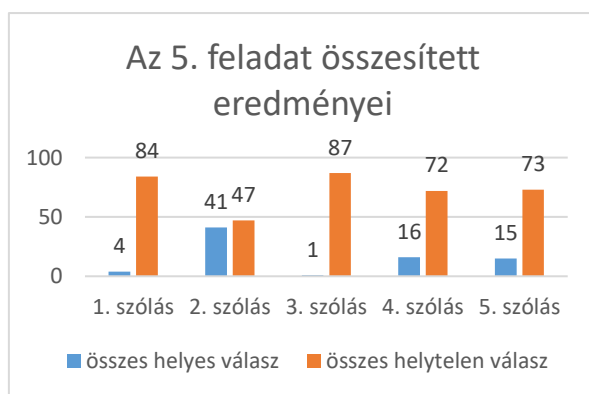
Az ötödik feladatban 77 helyes választ adtak meg a vizsgált a tanulók, amely az összesen megszerezhető, 440 ponttól messze elmarad. Az első városi iskola lány diákjai 22 pontot értek el úgy, hogy az első, negyedik és ötödik szólást 3-3-3 tanuló ismerte fel a képekről, míg a másodikat tizenkettő, a harmadikat pedig egy diák találta ki. A második városi iskola leányai 20 helyes választ adtak meg ebben a feladatban. Az első és harmadik szólást senki sem ismerte fel, a másodikat tíz tanulónak sikerült kitalálni, míg a negyedik szólást három, az ötödiket pedig hét diák találta ki. A községi iskolába járó lányok hét pontot szereztek összesen, amelynek megoszlása a következő: az első és harmadik szólást senkinek sem sikerült felismerni, de a másodikat négyen is kitalálták, majd a negyediket egy, az ötödiket pedig kettő tanuló tudta megmondani a kép alapján. A lányok pontjainak megoszlása a 18. ábrán látható. Az utolsó feladatot a második városi iskola tanulói teljesítették legjobban 26,6 százalékos eredménnyel, második helyen az első városi iskola diákjai végeztek 22 százalékos teljesítménnyel, s harmadik helyre a községi iskola leányai kerültek, akik 20 százalékos pontot értek el összesen.

A fiúk eredményeinek összehasonlításához a 19. ábra lesz segítségemre. Az egymás mellett lévő két diagram – 18. és 19. ábra – egyértelműen mutatja a két nem pontszámai közötti különbséget, tehát különösebb vizsgálódás nélkül is látható, hogy a lányok ebben a feladatban is erősebb teljesítményt nyújtottak, mint a fiúk.

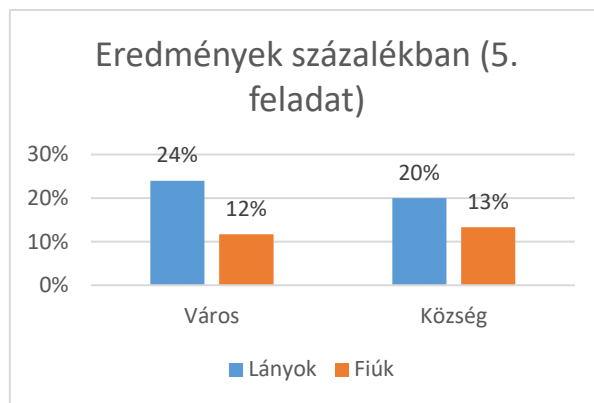
18. ábra: Lányok helyes válaszai 5. feladat 19. ábra: Fiúk helyes válaszai 5. feladat

Azonban egyelőre a fiú tanulók eredményeit összegzem, s csak később hasonlítom össze részletesen a két nem teljesítményét. Az első városi iskola fiú diákjai 9 helyes választ adtak meg, oly módon, hogy az első és harmadik szót sem ismerte fel a képről, míg a másodikat öt, a negyediket és ötödiket pedig 2-2 tanulónak sikerült megfejteni. A második városi iskola tanulói 11 pontot értek el a feladat során, melynek megoszlása a következő: az első, negyedik, illetve ötödik szót 1-1-1 diáknak sikerült felismerni a képről, a másodikat nyolc fiú tudta kitalálni, míg a harmadikat senki sem ismerte fel. A községi iskolába járó fiú tanulók nyolc helyes választ adtak, melyből az első, harmadik és ötödik szót senki sem tudta megfejteni, de a másodikat kettő, a negyediket pedig hat diák ismerte fel. Nagy meglepetésemre – a fiúk közül – a községi iskola tanulói érték el a legjobb eredményt 13,3 százalékot teljesítve. Ez csupán azért váratlan fordulat, mert az eddigi feladatokban ez a csoport érte el a legalacsonyabb pontszámokat. Második helyen a második városi iskola diákjai végeztek, akik 12,9 százalékban tudták helyesen megoldani a feladatot, s harmadik helyre az első városi iskola növendékei kerültek 10,6 százalékos eredménnyel.

20. ábra: Összesített eredmények 5. feladat

A 20. ábrára nézve azonnal látszik, hogy a helyes válaszok oszlopai – a másodikat kivéve – mennyivel alacsonyabban vannak, mint a helyteleneké. Az öt szó közül a harmadikat mindössze egy, de az elsőt is csupán négy tanuló ismerte fel, tehát ötödik helyen az *Egy tálból cseresznyéznek*, negyedik helyen pedig a *Bolhából elefántot csinál* szót állnak. A harmadik helyre az ötödik frazéma – *Köti az ebet a karóhoz* – került 15 ponttal, míg a második helyet – csupán egy pont különbséggel – a negyedik szó – *Előre iszik a medve bőrére* – szerezte meg magának. Tehát az ötödik feladatban felsorolt állandósult szókapcsolatok közül a tanulók által legismertebb a második, vagyis az *Égnek áll a haja* frazéma.

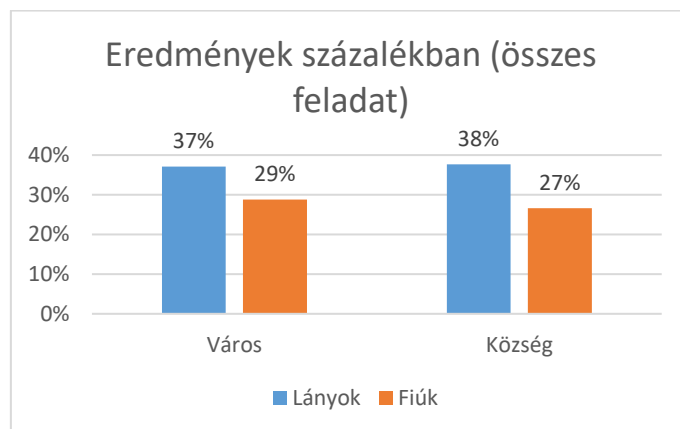
21. ábra: Eredmények százalékban 5. feladat

Ahhoz, hogy ne csupán a szólásokat, de a tanulócsoporthoz teljesítményét is rangsorolni tudjunk, szemügyre kell vennünk a 21. ábrán közölt adatokat. Habár legsikeresebben a városi iskolákba járó lányok oldották meg a feladatot 24 százalékos eredménnyel, de tulajdonképp még az ő teljesítményük is messze alulmarad attól, ami alapos szólásismeretről tanúskodna. Második helyen a községi iskola lány tanulói végeztek, akik 20 százalékban tudtak helyes válaszokat adni, őket követik a községi fiúk 13 százalékos teljesítménnyel, s utolsó helyre a városi iskolák fiú diákjai kerültek, akik 12 százalékban oldották meg helyesen a feladatot. Ez az eredmény egyértelműen azt mutatja, hogy a vizsgált korosztály nem – vagy alig – használja az itt felsorolt szólásokat, s különösen igaz ez az utolsó két helyen végzett szókapcsolatra. Amennyiben biztosabb szólásismeretük volna, úgy sikeresen fel tudták volna idézni azokat a látott képek alapján.

Összesített eredmények

Munkám végéhez érve megpróbálom felsorolni néhány szólás összesített pontszámait is. Nem térek ki egyesével mind a huszonöt állandósult szókapcsolatra, amely szerepelt a dolgozatban, de a legismertebbeket és a legkevésbé ismerteket mindenképp szeretném bemutatni. Volt kettő szólás, amelyeket sajnos egyetlen diák sem ismert, ezek a *nyakába veszi a várost* és a *pálcát tör valaki felett* frazémák. További kettőről szintén elmondható, hogy ismeretlenek a tanulók számára, hisz azokra is csak egy-egy helyes megoldás érkezett. Az említett két szólás a *jön még kutyára dér*, valamint az *egy tálból cseresznyéznek*. A *megüti a bokáját* és a *valakinek a malmára hajtja a vizet* szókapcsolatok sem sokkal használatosabbak a vizsgált gyerekek körében, de ezeket már legalább ketten-ketten felismerték. Talán senki nem lepődik meg rajta, ha azt mondom, hogy a legmagasabb pontszámot elért szólások egytől-egyig a negyedik

feladatban felsoroltak közül valók. Ez számomra azt jelenti tehát, hogy bár látszólag valóban ezek a legismertebb frazémák, nem szabad elfelejtenünk azt a tényt sem, hogy a legegyszerűbben megoldható feladat kapcsolódott hozzájuk. Igen valószínű, ha nehezebb feladattípussal kötöttem volna össze, akkor nem kaptunk volna ennyire szép eredményt, vagyis nem lenne ennyire extrém különbség az itt és a többi feladatban szereplő szólások ismeretének tekintetében. Első helyre tehát 74 ponttal *a széltől is óvják* és a *nagy fába vágja a fejszét* szókapcsolatok kerültek. Második legismertebbnek az *itt a kezem, nem disznóláb*, a *se kutyája, se macskája*, valamint *az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz* frazémák bizonyultak, amelyek esetében 72-72-72 pontot értek el a diákok. Azért, hogy egy kicsit valószínűbb kép táruljon elénk – vagyis, hogy lássuk, ha a negyedik feladat nehezebb lett volna, mely szólások vetekedtek volna ismertségben velük – az ötödik helyezettig felsorolom a szókapcsolatokat. Összesen hatvannyolc tanuló ismerte a *bal lábbal kelt fel* szólást, tehát ez került a harmadik helyre. A negyedik helyezésem a *rossz fát tesz a tűzre* és a *nagy kő esett le a szívéről* frazémák osztoznak. Ezekre már lényegesen kevesebb, mindössze 45 helyes válasz érkezett, de még így is azt mondhatjuk, hogy a vizsgált diákok több, mint fele ismeri azokat. Ötödikként pedig – 41 ponttal – az *égnek áll a haja* szólás szerepel a rangsorban. Habár most csupán néhány állandósult szókapcsolatot ragadtam ki, de már ebből az összegzésből is jól látható, hogy milyen csekély azon szólásoknak a száma, amelyekről elmondható, hogy egyrészt a vizsgált diákok túlnyomó része ismeri, másrészt pedig, hogy valóban alapos tudásuk van róluk. A továbbiakban még vessünk egy pillantást arra, hogy az egyes tanulócsoportok hány százalékos eredményt értek el a dolgozat során.

22. ábra: Eredmények százalékban – Összes feladat

A 22. ábrát megvizsgálva könnyedén felállíthatjuk a rangsort, amely megmutatja, ki, milyen eredménnyel zárta a felmérést. Az első helyet a községi iskola lány tanulói szerezték

meg maguknak, akik 38 százalékosan teljesítették a feladatlapot. Második helyen a városi iskolák leányai végeztek 37 százalékos eredménnyel, őket követik – harmadik helyen – a városi iskolák fiú diákjai 28 százalékos teljesítve, s az utolsó helyen a községi iskola fiú tanulói zártak 27 százalékos teljesítménnyel. A felsorolt eredmények látványa nem túl szívderítő, hisz még a legtöbb helyes választ adó csoport is jóval ötven százalék alatt teljesített, amely arról ad tanúbizonyságot, hogy a szólások – amelyek néhány éve még élénken éltek a köztudatban – többsége egyre inkább eltűnik a hétköznapi beszédből, legalábbis a fiatalabb generációk körében biztosan.

Befejezés és önreflexió

A dolgozat megírása mellett, hogy nem volt könnyű feladat, számomra nagyon élvezetes és tanulságos volt. Nem volt egyszerű a megfelelő szakirodalmak felkutatása, hisz a téma, amelyet választottam, nem tartozik a legnépszerűbbek közé. Ennek egyébként előnye, hogy így talán valóban egyedi írást adhatok ki a kezeim közül, egy olyan kutatást, amelyet még nem sokan végeztek el előttem. A szakirodalmi háttér tanulmányozása rengeteg hasznos tudással és érdekességgel bővítette az ismereteimet. Olyan fontos információkat tudtam meg a szólásokkal kapcsolatban, amelyekhez másképp nem juthattam volna hozzá, csak így, hogy muszáj volt mélyen beleásni magam a témába.

Azokat a kérdéseket tehát, amelyeket a kutatással kapcsolatban felvettem, már adatokkal alátámasztva tudom megválaszolni. Az első kérdésem az volt, hogy mennyire ismerik a diákok a szólásokat? Vizsgálatom közel sem mutatott olyan eredményt, mint amit vártam. Habár nem voltak nagy elvárásaim, – hisz tisztában vagyok az anyanyelvhasználatunk minőségi romlásával – de arra nem számítottam, hogy az általános iskolák ötödik évfolyamán tanuló diákok szólásismerete ennyire gyenge. Az összesített eredményeket megvizsgálva az látható, hogy még a legjobb eredményt elért csoport is alacsonyan teljesített, s a többiek még ennél is gyengébben. A községi lányok végeztek az első helyen, akik 38 százalékban adtak helyes válaszokat, míg a városi lányok – akik a második legjobb eredményt érték el – 37 százalékban ismerik az állandósult szókapcsolatokat. A fiúk szólásismerete még ennél is gyengébbnek bizonyul, hisz a városi tanulók 29, a községi iskolába járó diákok pedig 27 százalékos eredményt értek el. A második kérdés, amelyre a választ kerestem, hogy van-e különbség a városi és községi iskolák tanulóinak szólásismerete között? Ha a lányok eredményeit vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy a városi és a községi iskolába járók teljesítménye között nincs számottevő differencia, s ugyanez elmondható a két fiú csoportról is, hisz a feladatok során egyformán – vagy legfeljebb 1-2 százalékos eltéréssel – dolgoztak. Ez azt jelenti tehát, hogy a különbség nem a községi és a városi iskolákba járó tanulók szólásismerete között, hanem a fiúk és lányok teljesítménye között van. Azonban ezzel már a következő kérdésre is válaszoltam, amely úgy hangzott, hogy van-e különbség a lányok és fiúk között a szólások ismeretében? A pontosabb válasz érdekében, összehasonlítom a százalékos eredményeket. A városi fiú tanulók 29, a községi diákok pedig 27 százalékos sikerrel teljesítették a dolgozatot, amely – összevetve a lányok eredményeivel – azt jelenti, hogy a városi fiúk 8 százalékkal maradtak le a városi lányoktól, s 9 százalékkal a községi lány tanulóktól, míg a községi fiúk 10 százalékkal teljesítették a városi, s 11 százalékkal a községi iskolába járó lányok alatt. Az utolsó

kérdés, amelyet vizsgáltam, hogy mely szólásokat ismerték legtöbben, s melyeket legkevesebben? Mivel összesen huszonöt állandósult szókapcsolat szerepelt a feladatlapon, így nem kívánom egyesével felsorolni azokat, csupán néhányat emelek ki közülük. *A nyakába veszi a várost*, valamint a *pálcát tör valaki felett* szólások teljesen ismeretlenek voltak a tanulók számára, de a *jön még kutyára dér* és az *egy tából cseresznyéznek* frazémák sem sokkal népszerűbbek, hisz azokat is mindössze egy-egy diák ismerte. Lényegesen megnyugtatóbb eredmények születtek azonban a *széltől is óvják* és a *nagy fába vágja a fejszét*, valamint az *itt a kezem, nem disznó láb*, a *se kutyája, se macskája*, és az *egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz* állandósult szókapcsolatok esetében, melyek közül az első kettőt – nyolcvannyalc diák közül – hetvennégy, míg a következő hármat hetvenkettő tanuló ismeri.

Tudom, hogy a nyelv változásai természetes módon vannak jelen, s kár is volna küzdeni ellenük, de meggyőződésem, hogy belenyugodnunk sem kell abba, hogy a mai gyerekek többségét nem érdeklik saját hagyományaik. Tanítóként és magyartanárként egyaránt megvan a lehetőségem arra, hogy tegyek azért, hogy a tanulóknak fontossá váljon saját anyanyelvük hagyományainak ápolása és az igényes nyelvhasználat, s ebbe a szólások és közmondások alapos ismerete is beletartozik. Véleményem szerint nem baj, ha egy ember többféle nyelvezetet használ kommunikációs helyzetei során, csak meg kell tanulni, melyiket, milyen szituációban alkalmazhatjuk. A gyerekek egymás között nyugodtan beszélhetnek idegen és divatos szavakkal tarkított nyelven, chat közben bátran használhatnak rövidítéseket, s otthon, a családjuk körében is használhatják azt a nyelvváltozatot, amely ott megszokott. Ugyanakkor el kell sajátítaniuk azt a választékos, hagyományokat ápoló nyelvezetet is, amelynek használatával a művelt és jólnevelt ember látszatát keltik, s amelyet hivatalos közegben is megengedhetnek maguknak. Ez a korlát jótékony hatást gyakorolna a gyermekekre, hisz amennyiben tisztában lennének azzal, hogy milyen helyzetben, milyen stílust képviselhetnek, úgy a környezetükkel való súrlódások száma is csökkenhetne. Sokszor halljuk, hogy a fiatal generáció neveletlen és tiszteletlen, de vajon van-e, aki megtanítja nekik, hogy kivel, milyen stílusban beszélhetnek, vagy egyszerűen csak elvárjuk tőlük, hogy az internet világából kilépve, maguktól tudják ezt? Tudom, hogy az anyanyelvhasználat alakulásában legfontosabb szerepe a szülőnek van, de bízom benne, hogy az iskolában átadott ismeretek is befolyásolják ezt, s hogy pedagógusként valóban tehetek majd azért, hogy a szólások ne tűnjenek el a következő nemzedékek beszédéből sem.

Tehát összességében, amellett, hogy sokoldalú tudást szereztem a szólásokról, – ezáltal úgy gondolom, hogy hatékonyabban is fogom tudni tanítani azokat – átfogó képet kaptam arról is, hogy a szólások ismerete messze alulmarad attól, ami igazán jó volna. Ez azonban csak még

inkább motivációt ad arra, hogy megoldást keressek erre a problémára. Úgy gondolom, azzal is érdekes volna foglalkozni, hogy valójában mi okozza a szólások ismeretének és használatának ezt a drasztikus csökkenését. A dolgozat során több gondolatot is felvetettem, hogy vajon miért alakulhatott ez így, de természetesen ahhoz, hogy erről biztos információt kapjunk, további vizsgálódásokra volna szükség. A kutatásom eredményével nem, – hisz nyilvánvalóan az lett volna örömteli, ha magasabb pontszámokat érnek el a tanulók – de azzal nagyon is elégedett vagyok, hogy egy olyan létező problémát tártam fel magam előtt, amelyről nem esik szó szinte sehhol, s amelynek megoldása véleményem szerint nagyon fontos lenne.

Irodalomjegyzék

Nyomtatásban megjelent irodalmak

Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor: Közmondások. 3000 magyar közmondás és szójárás betűrendes értelmező dióhéyszótára. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2021. 173 p.

Forgács Tamás: Magyar szólások és közmondások szótára. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004. 822 p.

Komáromi Gabriella (szerk.): Gyermekirodalom. Budapest: Helikon Kiadó, 1999. 346 p.

O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete. Budapest: Talentum Kiadó, 1999. 387 p.

Interneten található irodalmak

Bárdosi Vilmos: Magyar szólások, közmondások adatbázisa. In: Digitális Tankönyvtár honlapja. [online] Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2012. 948 p. [2023.04.15.] >URL: https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/8894/Magyar_szolasok_kozmondasok_adatbazisa.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Bernáth Béla: Feljött a hava. In: Elektronikus Periodika Archívum honlapja. [online] Budapest: Magyar Nyelvőr, 1975/99. 77-78. p. [2023.04.02.] >URL: http://real-j.mtak.hu/6042/1/MagyarNyelvor_1975.pdf

Czeglédi Ildikó: „Állati” szólások. In: Apor Vilmos Katolikus Főiskola honlapja. [online] Budapest: Anyanyelvi és irodalmi nevelés, 2022. V. évfolyam 3-4. szám 67-74. p. [2023.04.13.] >URL: https://avkf.hu/wp-content/uploads/2023/01/ain22_3_4.pdf#page=67

Farkas Aranka: „...És hát játszik az ember!”: Nonszensz hagyományok és gyermeki neologizmusok Lázár Ervin nyelvi játékaiban. In: Iskolakultúra honlapja. [online] Szeged: Iskolakultúra, 2002/10. 12 p. [2022.05.10.] >URL: <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/download/19719/19509>

Forgács Tamás: Frazeológiai egységek és valencia. In: SZTE Egyetemi Kiadványok honlapja. [online] Szeged: A magyar nyelv leírásának újabb módszerei III., 1998. 7-39. p. [2023.04.15.] >URL: http://acta.bibl.u-szeged.hu/53851/1/mai_magyar_nyelv_003.pdf

Heltainé Nagy Erzsébet: Hagyomány, nyelv és nyelvművelés. In: SZTE Egyetemi Kiadványok honlapja. [online] Szeged: A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei, 2004. 52 p. [2022.04.28.] >URL: http://acta.bibl.u-szeged.hu/54311/1/mai_magyar_nyelv_006_041-052.pdf

Kiss Jenő: Dialektológia és nyelvtudomány: Hagyomány és korszerűség. In: Magyar Tudományos Akadémia honlapja. [online] Budapest: Magyar Nyelvjárások, 2001. 20 p. [2022.04.28.] >URL:

https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_osztaly_szekfoglalok/Kiss_Jeno_szekfoglalo_20011112.pdf

Kováts Anna (szerk.): Magyar szólások és közmondások szótára. In: Iskolakultúra honlapja. [online] Szeged: Iskolakultúra, 2004. XIV. évfolyam 6-7. szám 208-210. p. [2023. 04. 13.] >URL: <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/20089/19879>

Rajslí Iлона: A XVI–XVII. századi szomatikus frazémák szerkezeti és szemantikai vizsgálata. In: Elektronikus Periodika Archívum honlapja. [online] Újvidék: Hungarológiai Közlemények, 2016/1. 57 p. [2022.05.09.] >URL:

http://www.epa.oszk.hu/02400/02401/00049/pdf/EPA02401_hungarologiai_kozlemenyek_2016_01_048-057.pdf

Mellékletek

A szakdolgozat tartalmi kivonata

A SZAKDOLGOZAT TARTALMI KIVONATA

Nyelvi hagyományörzés – Szólások és közmondások

Bálint Anita

Tanító szak, alapképzés, levelező tagozat

Neveléstudományi Intézet

Belső témavezető: Kövérné Nagyházi Bernadette PhD, egyetemi docens, MATE Kaposvári Campus, Anyanyelvi és Gyermek kultúra Tanszék

Szakirodalmi áttekintés

Ebben a részben tisztáztam a szólás fogalmát, majd néhány elhomályosult képet tartalmazó szókapcsolat magyarázatáról, a szóláskutatás lehetőségeiről, a nyelvi közhelyről és az állandósult szókapcsolatok használatáról írtam. Emellett tájékozódtam más pedagógusok tapasztalatairól és módszereiről is.

Kutatás

Kutatásom témája az általános iskolák ötödik osztályos tanulóinak szólásismerete. Egy általam összeállított feladatlap kitöltésével mértem fel a diákok tudását. A kutatásban három – kettő városi és egy községi – iskola vett részt, nyolcvannyolc gyermekkel. A megírt dolgozatok kiértékelése, s az adatok rendszerezése után egyértelműen kiderült, hogy a 10-11 éves korosztály nagyon gyenge ismeretekkel rendelkezik az állandósult szókapcsolatok területén, mondhatni, egyáltalán nem szerepelnek a mindennapi nyelvhasználatukban. Csupán a negyedik feladat eredményein látszik, hogy az ott felsorolt összes szólást jól ismerik a tanulók, – habár ez a feladattípus volt a legegyszerűbb – a többi esetében azonban mindössze egy-egy szókapcsolatra érkezett nagyobb arányban helyes válasz. Ez tehát azt jelenti, hogy a diákok szólásismerete messze elmarad attól a szinttől, amely a nyelvi hagyományok épülését szolgálná.

A kutatás további lehetőségei

Véleményem szerint érdemes lenne további intézményekben is felmérni, hogy mennyire ismerik és használják a szólásokat az általános iskolás gyerekek, hisz minél több eredményt vetünk össze, annál valósabb képet kaphatunk róla.

Továbbá úgy gondolom, hogy érdekes volna feltárni, milyen tényezők okozzák az állandósult szókapcsolatok eltűnését a fiatal korosztály beszédéből. Ez egy sok munkát igénylő kutatás lenne, de az okok megtalálásával talán arra is könnyebben rájöhethetnénk, hogy hogyan lehetne hatékonyan visszavezetni a szólásokat a gyerekek mindennapi nyelvhasználatába.

Feladatlap

FELADATLAP 5. OSZTÁLYOSOK SZÁMÁRA (SZÓLÁSOK)

A feladatlap kitöltése anonim, tehát **nem** kell ráírni a nevedet!

Hány éves vagy? Írd ide:

Húzd alá a nemedet!   LÁNY   FIÚ

Húzd alá a lakhelyedet!   NAGYVÁROS   VÁROS   FALU   KÖZSÉG

A feladatlap során szólásokkal fogsz találkozni. Értelmezve olvasd el a feladatleírásokat és igyekezz minél pontosabban dolgozni! Jó munkát kívánok!

1. Magyarázd meg az alábbi szólások jelentését!

Példa: Ha valaki kereket old, az elszalad, elmenekül valahonnan.

SZÓLÁS	JELENTÉS
Rossz fát tesz a tűzre.	
Idegen tollakkal ékeskedik.	
Orránál fogva vezet valakit.	
Megüti a bokáját.	
Nyakába veszi a várost.	

2. Pótold a szólásokból hiányzó szavakat!

Eltörött a .....

Kákán is..... keres.

..... lábbal kelt föl.

Valakinek a ..... hajtja a vizet.

Minden követ .....

3. Húzd alá a szólásokban a hibás szavakat! Írd a mondat mellé a helyes szót!

Jön még borzra dér.

Elefántkönnyeket hullat.

Nagy morzsa esett le a szívről.

Nem köti másnak az ujjára.

Botot tör valaki felett.

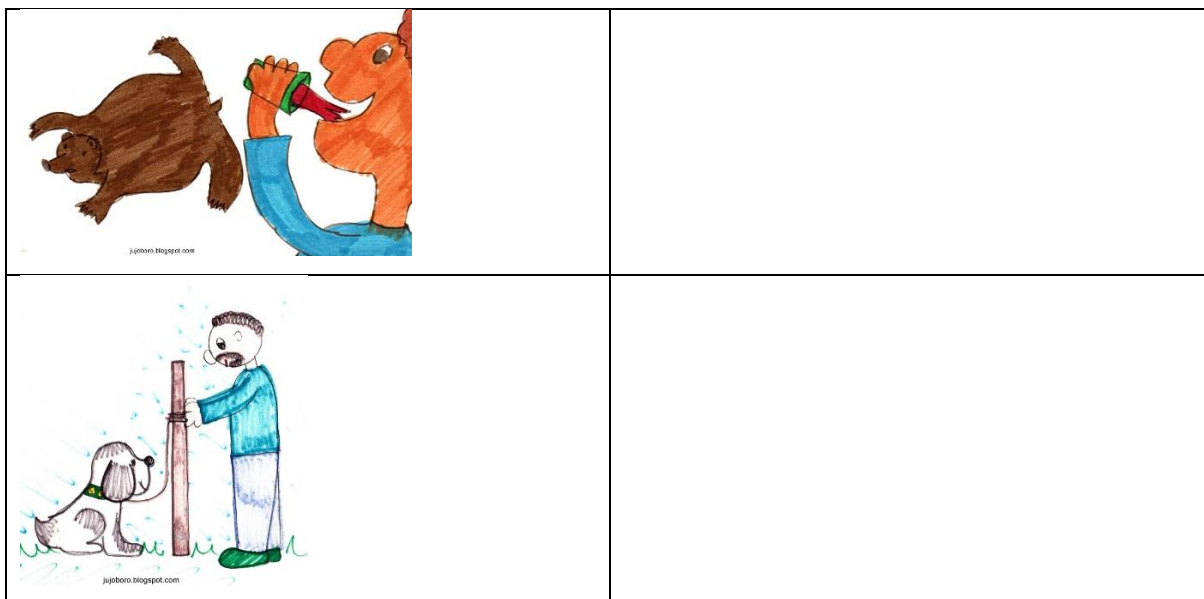
4. **A jelentés alapján találd ki, hogy mely szólás lehet. Válaszd ki a felsorolásból a megfelelőt és írd mellé!**

Szólások: 1. Nagy fába vágja a fejszéjét. 2. Itt a kezem, nem disznóláb! 3. A széltől is óvják. 4. Se kutyája, se macskája. 5. Az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz.

JELENTÉS	SZÓLÁS
„A kezemet adom rá!”	
„Nincs senkije.”	
„Egyformák. Egyik sem különb a másiknál.”	
„Nagyon féltik.”	
„Nehéz feladatba kezd.”	

5. **Mely szólásokat rejtik a képek? Írd a képek mellé!**

KÉP	SZÓLÁS
	
	
	

Felhasznált képek forrása:

Rajzos szólások, közmondások. In: JujoBoro honlapja. [online] 2019. [2022.11.20.] >URL:
<https://jujoboro.blogspot.com/2019/03/rajzos-szolasok-kozmondasok.html>

NYILATKOZAT

Alulírott BÁLINT ANITA, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, KAPOSVÁRI Campus, TANÍTÓ szak nappali/levelező* tagozat végzős hallgatója nyilatkozom, hogy a dolgozat saját munkám, melynek elkészítése során a felhasznált irodalmat korrekt módon, a jogi és etikai szabályok betartásával kezeltem. Hozzájárulok ahhoz, hogy Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom egyoldalas összefoglalója felkerüljön az Egyetem honlapjára és hogy a digitális verzióban (pdf formátumban) leadott dolgozatom elérhető legyen a témát vezető Tanszéken/Intézetben, illetve az Egyetem központi nyilvántartásában, a jogi és etikai szabályok teljes körű betartása mellett.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: 2023. év április hó 29. nap

Bálint Anita
Hallgató

NYILATKOZAT

A dolgozat készítőjének konzulense nyilatkozom arról, hogy a Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom*.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: 2023. év április hó 29. nap

Kövérné Sz. Kamalóczy
Belső konzulens

*Kérjük a megfelelőt aláhúzni!